

SANAL MEKÂNDAN YEREL ÇEVRE HAREKETLERİ: TÜRKİYE’DE HES KARŞITI MÜCADELELER ÜZERİNE BİR İNCELEME

LOCAL ENVIRONMENTAL MOVEMENTS IN VIRTUAL SPACE: AN ANALYSIS ON THE ANTI-HEPP (HYDROELECTRIC POWER PLANT) STRUGGLE IN TURKEY

Mihriban ŞENGÜL*, Gündüz AKSU KOCATÜRK**, Feride BİLGİLİ***

* Prof. Dr., İnönü Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi. e-posta: mihriban.sengul@gmail.com

** Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü Araştırma Görevlisi. e-posta: gunduz.aksu@gop.edu.tr

*** İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı (Kentleşme ve Çevre Sorunları Bilim Dalı) Doktora Öğrencisi. e-posta: f.bilgili@hotmail.com

ÖZ

Doğanın kapitalizmin sermaye birikim döngüsüne dahil edilmesi nedeniyle günümüzde çevre sorunlarının her yerdeliğine koşut olarak çevre korumacı tepkiler ve toplumsal hareketler de her yeredir. Sorunların kaynağından uzakta, genel çevresel talep ve itirazlarla şekillenen çevresel hareketler soyut mekân üzerine temellenirken, sorunların kaynağı ile doğrudan ilişkide olan köylü hareketleri de dahil olmak üzere yerel çevre hareketleri ise somut mekâna dayanmaktadır. Ekosistemin bütüncül olarak korunabilmesi için soyut ve somut mekân üzerinden üretilen çevreci hareketlerin biraradalığını ve güç birliği yapmalarını sağlayacak araçların varlığı kritik önemdedir. Bu bağlamda, diğer toplumsal hareketler gibi çevre hareketleri için de yeni bir fırsatlar ve olanaklar alanı sunan sanal mekân (dijital ortam) önem taşımaktadır. Çünkü sanal mekân, somut ve soyut mekân hareketlerini biraraya getirerek ağ toplumunu oluşturan akışlar alanına daha güçlü bir biçimde dahil etmektedir. Bu çalışma, çevresel sorunları ve bu sorunların fiili sonuçlarına yönelik toplumsal hareketleri Lefebvre’in soyut mekân, somut mekân ve sahiplenme kavramsallaştırmaları ile Castells’in akışlar uzamı teorisi üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, Türkiye’de HES karşıtı köylü hareketleri örneğinde, yerel (somut mekân) odaklı çevre hareketlerinin sanal mekânla ve bunun dolayımında soyut mekân hareketleri ile ilişkilmesi anlaşılmalıdır. Araştırma için HES karşıtı mücadele veren köylere ve dahil oldukları platformlara ait web sayfaları ile mücadelelerini taşıdıkları diğer sanal ortamlar taranarak veri toplanmış, elde edilen veriler nitel olarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kavramlar: Yerel çevre hareketleri, soyut ve somut mekân, sahiplenme, akışlar uzamı, sanal mekân.

Jel Kodları: 013, Q25, R11, Z1.

ABSTRACT

Ever since nature is included in the capital accumulation cycle of capitalism, environmentalist reactions and social movements can be seen in everywhere just as parallel to all the environmental problems nowadays. The environmental movements in general environmental demand or objections are based on abstract space away from the source of problems, while the local environmental movements, including the peasant movements shaped in direct relation with the source of the problems, are based on the concrete space. The holistic protection of ecosystem requires the presence of means which brings environmental movements in both abstract and concrete space together and to make the power union. In this context, it is important for us to have a virtual space (digital space) that constitutes new opportunities for environmentalist movements as well as other social movements.

Virtual space adds environmental movements both abstract space and concrete space in more powerful form to area of flows that make up the network community by bringing both of them together. This study aims to evaluate environmental problems and the environmentalist social movements focused the actual consequences of these problems through Henri Lefebvre's conceptions of abstract space, concrete space, appropriation and Castells' theory of the space of flows. In this study, it has been tried to understand how the local (concrete space-focused) environmental movements are related to the virtual space and the abstract space-focused environmentalist movements around it in Turkey. In this context, the forms of relationships that are established by anti-HEPP peasant movements with virtual media is screened by via their web pages and informations that are obtained by screening, is analyzed qualitatively.

Keywords: *Local environmental movements, abstract and concrete space, appropriation, the space of flows, virtual space.*

Jel Codes: *O13, Q25, R11, Z1.*

1. GİRİŞ

İnsanlar, tarihsel olarak şekillenen faaliyet ve ilişkileri içinde, kendileriyle birlikte doğayı da dönüştürmektedirler. Günümüzde, insanların faaliyet ve ilişkilerinin doğrudan ve/veya dolaylı etkilerinden bağımsız bir doğa parçası kalmamıştır. Pre-kapitalist üretim tarzlarından farklı olarak kapitalizmin coğrafi sınırlardan özerkliği, insan faaliyet ve ilişkileri ile bunların etkilerini de küresel ölçeğe yaymıştır. Bu süreçte, doğanın kaotik dengesi içinde, insanlar ile doğa arasındaki ilişkiyi dönüştürecek ölçüde sorun yaratan faaliyetler ve ilişkiler, tarihte hiç olmadığı kadar yaygınlık kazanmıştır. Yerkürenin her bir köşesi ya üretim ve tüketim alanına dönüşmüş ya da üretim ve tüketim faaliyetlerinin etki alanına girmiştir. Çünkü ekosistem bütünlük esasına göre işlediğinden, bu etkiler ortaya çıktıkları kaynaklardan daha üst ölçeklere doğru yayılmaktadır. Hatta günümüzde, insanların faaliyetleri ve etkileri yerküreyi aşan ölçeğe (uzaya) taşınmıştır. Sonuç olarak, günümüzde *çevre sorunları her yerdedir*. Çevre sorunlarının her yerdeliğine koşut olarak *çevre korumacı tepkiler ve toplumsal hareketler de her yerdedir*.

Bu çevre¹ korumacı hareketlerden bazıları sorunun kaynağına yakın olan ve/veya

dolaysız biçimde etkilenenler tarafından üretilirken, bazıları da sorunun kaynağından uzak olmakla birlikte sorunu ekosistemin bütünlüğü içinde kavrayan toplumsal kesimlerce üretilmektedir. Başka bir söyleyişle, birinci grup çevre sorunlarını Lefebvre (2014) anlamda *somut mekân* üzerinden, ikinci grup ise *soyut mekân* üzerinden algılamakta ve deneyimlemektedir. Bu bağlamda, köylü hareketlerini de içeren yerel çevre hareketleri *somut mekân*larda ortaya çıkarken, belirli mekânlara köklenmeksizin ekosistemin bütünselliği içinde algılanan sorunlara tepkisel olarak gelişen çevre korumacı taleplerle şekillenen hareketler ise *soyut mekân*larda ortaya çıkmaktadır.

Çevrenin bütünsel olarak korunabilmesi açısından *soyut mekân* ve *somut mekân* hareketlerinin (*her yerdeki* hareketlerin) biraradalığının sağlanması önemlidir. Çünkü çevre sorunu yaratan siyasalari ve faaliyetleri gerçekleştiren siyasal egemenlerin ve sermayenin örgütlü yapısı karşısında, bu hareketler tikel olarak gerçekleştiğinde sonuç alıcı olmaktan uzaklaşmaktadır. Ayrıca günümüzde giderek artan biçimde sanal (dijital) alana (*sanal mekâna*) taşınan çevre korumacı *soyut mekân* hareketleri, *somut mekân*la bağlantı kuramadığında etkisiz kalmakta ve sönümlenmektedir. Köylü hareketlerini de içeren *somut mekân*lardaki hareketler ise genellikle belirli projelerle sınırlı

¹ “Çevre” kavramını, tarihsel koşulların belirleyiciliği bağlamında insanların faaliyetlerini ve etkilerini de içererek işleyen, emek sermaye süreçleri içinde yeniden üretilen “toplumsal doğa”

(Lefebvre, 2014; Smith, 2010: 65-77) anlamında kullanıyoruz.

olduklarından ve yerel üstü ölçeklere taşınamamaları durumunda, söz konusu projenin seyri içinde değişik aşamalarda sona ermekte, ortaya koydukları eylemli tavrı ve etkiyi büyütememektedirler. Bu açıdan, *sanal mekân*, yerel hareketleri öteki (*somut* veya *soyut* mekân odaklı) hareketlerle *karşılaştırma* (Merrifield, 2015), etki alanlarını genişletme, *somut mekânlardaki* hareketlerin güçlerini artırma yönünde potansiyel bir güce sahiptir.

2010'lu yıllarda dünyada, *sanal mekânda* (*somut mekânlardaki* çatışma ve gerilimlerle ilişkisel olarak) örgütlenip kent odaklı olarak *somut mekânlarda* (Tunus, Kahire, New York, Atina, Madrid, Roma, Stockholm, Lizbon, Londra, Hong Kong, Vancouver, Sidney, İstanbul) eylemlilik kazanan toplumsal hareketler yaşanırken yerel toplumsal hareketler de *sanal mekânın* olanaklarını kullanmaya başlamıştır. Yine 2000'li yıllarda Türkiye'nin dört bir yanında madenler, termik santraller veya HES'ler nedeniyle ortaya çıkan ve çevre koruma talepleriyle yükselen köylü hareketleri de mücadelelerini *sanal mekâna* taşımıştır. Böylelikle, *soyut* ve *somut mekânlardaki* hareketlerin biraradalığı, *sanal mekânların* sağladığı olanaklar ile pratikte de mümkün hale gelmiştir. Bununla birlikte, *sanal mekân*, *somut mekândaki* tarihsel olarak belirlenen maddi koşullardan bağımsız olarak şekillenmediğine göre yerellerdeki hareketlerin *sanal mekâna* taşınarak ne kadar genişleyebileceği tartışılması gereken bir konu olarak ortada durmaktadır. Bu çalışmanın cevap aradığı soru da bu noktada ortaya çıkmaktadır: ***Köylülüğün kendi yereline (somut mekâna) köklenmiş özgül yapısı, sanal mekânda köylü hareketlerinin gücünü ve etki alanını genişletme olanaklarını sınırlar mı?*** Bu soruya yanıt ararken, Lefebvre'in *soyut mekân*, *somut mekân* ve *sahiplenme* kavramlarından ve Castells'in (2005, 2013a, 2013b) *akışlar uzamı* teorisinden yararlandık.

Bu çalışmada, yukarıda belirttiğimiz soruya, Türkiye'de 2000'li yıllarda ortaya çıkan HES karşıtı köylü hareketleri üzerinden yanıt aramaya çalıştık.

Köylülüğün günümüz koşullarında yeniden şekillenen özgül koşulları içinde ortaya çıkan bu hareketler, *somut mekânlardaki* eylemlilikleri ve *sanal mekânlar* ile ilişkilendirme biçimleri bakımından çarpıcı örnekler oluşturmaktadır. Ancak, bu çalışmanın yapıldığı süreçte söz konusu köylü hareketlerini mücadele pratiği içinde inceleme koşullarına sahip olamamamız nedeniyle, *somut mekânlardaki* eylemliliğin *sanal mekânlardaki* anlık varoluşunu belirleyebilme olanağımız da olmamıştır. Bu nedenle, çalışma, HES karşıtı hareket üreten köylerin ve mücadele sürecinde üye oldukları platformların web sayfaları ile bu köyler ve platformların ilişkilendikleri, mücadelelerini taşıdıkları sanal ortamları tarayarak elde edilen bulgulara dayalı olarak gerçekleştirilmiştir. Akademik literatür ve basın taramasından varlığı saptanan tüm HES karşıtı köylü hareketlerinden *sanal mekânda* aktif olanlar (19 köylü hareketi) araştırma kapsamına alınmıştır. Elde edilen bulgular, nitel olarak analiz edilmiştir.

2. AKIŞLAR UZAMINDA ÇEVRECİ KÖYLÜ HAREKETLERİ ÜZERİNE TEORİK TARTIŞMA

Castells'in (2005: 547) Harvey'e atıfla tanımladığı gibi nesnel zaman ve uzam kavrayışları eylemden, yani "sosyal hayatı yeniden üretmeye hizmet eden maddi pratikler ve süreçler"den bağımsız olarak kavranamaz. Dolayısıyla, mekânın toplumsal pratikler dolayımı ile tanımlanması gerekir. Lefebvre (2014) yaklaşımı ifade etmek gerekirse, mekân toplumsal bir üründür ve ancak toplumsal ilişkiler dolayımında kavranabilir. Bu bağlamda, Castells'in (2005: 447; 2013b: 236) yaklaşımıyla, 1970'lerden itibaren maddi temelini enformasyon teknolojisinin sağladığı koşullarda yaygınlığı artan ve küresel ölçeğe ulaşan; sermaye akışı, bilgi akışı, teknoloji akışı, örgütsel iletişim, görüntülerin, seslerin ve sembollerin akışı, günümüz toplumunu "ağ toplumu"na dönüştürmüş ve bir *akışlar uzamı* üretmiştir. *Akışlar uzamı*,

“telekomünikasyon ve enformasyon teknolojileri üzerinden, aralarında mesafe bulunan toplumsal pratiklerin eş zamanlılığını örgütler”ken toplumsal yaşamın içerdiği iletişim, emek, medya, toplumsal hareketler vb. tüm kurum ve faaliyetler de ağ biçiminde örgütlenmiştir.

Üç katmanlı bir yapıdan oluşan *akışlar uzamının* ilk katmanını elektronik bağlantılar, ikincisini düğüm noktaları, merkezler ve limanlar, üçüncüsünü ise bu *mekânın* çevresinde örgütlendiği yönetsel işlevleri yerine getiren hâkim, yönetici seçkinlerin mekânsal örgütlenmeleri oluşturur. *Akışlar uzamı*, yapısal mantığı açısından mekânsızdır; “iyi tanımlanmış sosyal, kültürel, fiziksel ve işlevsel özelliklere sahip belli mekânları bağlayan elektronik bir ağa dayalıdır. Bazı mekânlar, ağ dahilindeki unsurların rahat iletişimi için bir tür iletişim limanı rolü taşıırken diğer mekânlar, yerelliğe dayalı birtakım faaliyet ve örgütlenme kuran ağın merkezleridir. Bir düğümdeki konum ise o konumu bütün ağla bağlantılıdır. Merkezler ve limanlar, ağ içindeki görece ağırlıkları itibarıyla, ağ tarafından işlenen faaliyetlerin gelişimine bağlı olarak, hiyerarşik olarak örgütlenmişlerdir (Castells, 2005: 548-552).²

Ağ toplumunu oluşturan *akışlar*, toplumları homojen yapılara dönüştürmez. Tam tersine toplumlar, asimetrik olarak etrafında örgütlendikleri hâkim çıkarlar dolayımında *akışlar uzamına* dahil olurlar. Yani, *akışlar uzamı*, toplumsal yapıdaki egemen eşitsiz ve hiyerarşik ilişkiler üzerine kuruludur. Toplumsal hakimiyetin ikiz mekanizmasını, “seçkinlerin biraraya toplanması, birbirleriyle eklemlenmesi ve çoğunluğu oluşturan kitlelerin parçalanması, bölünmesi oluşturmaktadır. Kısacası elitler kozmopolittir ve zenginliğin mekânı dünya çapına yayılmıştır; halklar ise yereldir ve hayatları, deneyimleri [somut] mekânlara, kendi kültürlerine, kendi tarihlerine kök salmıştır” (Castells, 2005: 552).

Dijital hareketler ve akışlardan oluşan *sanal mekân*, *akışlar uzamının* en dinamik bileşenidir. Merrifield’ın (2015: 106) ifadesiyle, düğümlerden ve ağlardan oluşan *akışlar uzamı*, iletişim ağları tarafından birbirine bağlanan mekânlardan oluşmaktadır. Bununla birlikte, farklı mekânları birbirine bağlayan elektronik bir iletişim ağı olmaktan daha fazlasıdır. Çünkü bu elektronik iletişim ağlarının mümkün kıldığı koşullarda yeni iletişim ve etkileşim zeminlerinin, onları oluşturan *somut mekânlardan* görece olarak özerkleşmiş toplumsal dinamiklerin oluşması vb. söz konusudur. *Sanal mekândaki* bilgileri, sesleri, görüntüleri, sembollerini içeren akışlar, diğer akışlarla kesişir/onları taşır/kendi uzamında yeni ilişkilerin (çelişkileri ve çıkarlarıyla birlikte) oluşmasına zemin hazırlar. Shirky’ye (2008: 48) göre de bu mekân, tarihin herhangi bir döneminde olduğundan daha büyük ve daha fazla işbirlikçi ve aynı zamanda kurumsal olmayan grupların biraraya gelmesine olanak sağlayarak yeni kolektif formları mümkün kılmaktadır.

Toplumsal hareketler ve dolayısıyla aynı bağlamda çevreci hareketler de *akışlar uzamının* dinamikleri içinde şekillenmeye başlamıştır. Çevre sorunu yaratan yerel odaklı yatırım ve faaliyetlerin yanı sıra sermayenin küresel ölçekte hareketlilik kazanması, sorun yaratan faaliyetlerin dünya coğrafyası üzerinde yaygınlaşmasına yol açmıştır. Bu durumla dolayımli olarak, tek tek *somut mekânlarda* yaşanan çevresel sorunların yanı sıra ekosistemin bütünselliği içinde birikimli olarak artan ve küresel ölçekte etkili olan sorunlar da (iklim değişikliği gibi) büyümüş, gündelik yaşam içinde fark edilmeye, bilimsel bulgu ve öngörülerle tanımlanarak görünürlük kazanmaya başlamıştır. İşte bu bağlamda, *her yerde* ortaya çıkan sorunlarla koşut olarak, çevre sorunlarını *somut mekânlarda* deneyimleyen/algılayan kitlelerin ve *soyut mekânlarda* algılayan kitlelerin ürettiği çevreci hareketler (yapısal ve ideolojik vb. çeşitlilikleri içinde) de yaygınlaşmış ve *akışlar uzamına* dahil olmuştur.

² Sanal mekânla ilişki biçimlerinde yaşanan eşitsizliğe dair çeşitli parametreleri temel alan daha kapsamlı bilgi için bkz. Castells, 2005: 465.

Konuyla ilgili literatürde çevreci hareketler, toplumsal kökenlerine, amaçlarına ya da kullandıkları araçlara göre değişik biçimlerde sınıflandırılmaktadır (Pepper, 1984; Castells, 2013b; Martinez-Alier, 2002; Dobson, 2007). Biz ise burada, çevresel sorunların ve tehditlerin Lefebvreci anlamda *soyut mekân* ve *somut mekân* üzerinden algılanması ve deneyimlenmesi üzerinden bir sınıflandırma yaklaşımını deneyerek çalışmamızı bunun üzerine kurduk. Lefebvre'e (2014) göre toplumsal olarak üretilen mekân çoklu bir yapıya sahiptir; hem *soyut* hem de *somuttur*. *Soyut mekân*, doğadan ve zamandan kaynaklanan farklılıkların yanı sıra beden, yaş, cinsiyet ve etnik kökenden kaynaklı farklılıkları ve değişim değeri içermeyen her şeyi inkâr eder. Kullanım değerine işaret eden *somut mekân* ise doğanın bütünsel maddi varlığı ve günlük yaşam pratikleri ile doğrudan ilişkiler içinde ortaya çıkar. *Somut mekân* temsiller üzerinden yeniden kuran *soyut mekân* homojenliği dayatırken gerçek ilişkilerin yaşandığı *somut mekân* olabildiğince çeşitlilik içerir.

Bu bağlamda, çevre sorunlarına neden olan siyasalar ve yatırım projeleri, siyasal seçkinler ve sermaye sahipleri tarafından *soyut mekân* verileri esas alınarak oluşturulurken, bunların öngördüğü projeler/faaliyetler *somut mekânlarda* (yerelerde) gerçekleştirilir ve çevre sorunları fiili sonuçlarıyla burada ortaya çıkar. Aynı biçimde, bu sorunları algılama ve deneyimleme biçimleri de farklılaşır. Sorunlar ve etkileri *somut mekânlarda* yoğunlaşır ve ekolojik döngüler, rüzgâr ve su hareketleriyle daha geniş ölçeklere (öteki ekosistemlere) yayılır. Bu nedenle, örneğin bir çimento ya da kimya tesisinin neden olduğu çevre sorunları, *somut mekânlarda* daha kısa süre içinde ve çevresinde yaşayanların somut varlığına (beden sağlıklarına, zeytinlikler, buğday tarlaları, meralar, dereler gibi yaşam ve üretim alanlarına) verdiği zararlarla deneyimlenir. Çevre sorunlarının yaşam ve geçim koşulları üzerindeki etkisi somut ve açıktır. Fakat, çevresel varlıklar ve onlarla kurulan ilişkiler ile toplumsal ve ekonomik çıkarlar

birbirinin içine öylesine gömülüdür ki çevre sorunlarına karşı verilen tepkilerin hangisinden kaynaklandığını ayırtmak güçtür. Bu tür çevreci tepkilerin en somut örneklerini ortaya koyan yerel topluluklar ve özellikle köylü hareketleri, *somut mekânda* hem çevre ve hem de sorunların kaynağı ile dolaysız ilişki içinde şekillenir. Yaşam ve geçim araçları üzerindeki doğrudan etkiler nedeniyle, genellikle hukuk yoluna başvurmadan doğrudan engellemeye kadar uzanan mücadele araçlarına başvururlar.

Soyut mekânda ise çevresel etkilerin ekolojik işleyiş içinde kaynağından uzağa taşınması sürecinde seyrelmesi ve etkilerin hissedilebilirliğinin zamana yayılmasının sonucu olarak aynı sorunların birikimli etkileri "hava kirliliği", "su kirliliği", "iklim değişikliği" gibi daha genel kavramsallaştırmalar altında algılanır ve bu sorunlara neden olan faaliyetlerle aralarındaki neden sonuç ilişkilerinin görünürlüğü azalır. Sonuç olarak, sorunların kaynağından uzakta, genel çevresel talep ve itirazlarla şekillenen çevreci grup ve örgütlerin ürettiği hareketler, *soyut mekân* üzerine temellenir. *Somut mekân* hareketlerinin tersine *soyut mekân* kavrayışı üzerinden üretilen çevreci hareketlerde toplumsal ve ekonomik çıkarlar ile çevresel çıkarlar arasındaki bağlantılar görünürlüğünü kaybetmiştir. Bu tür çevreci hareketler, genel olarak doğanın ve yaşamın korunması gibi temel ilke ve amaçlar üzerine temellenir. *Her yerdeki* bu sorunlara karşı *soyut mekândaki* mücadele, ideolojik ve yöntemsel tavrına göre, bu sorunlara neden olan siyasaları, bu siyasaları üreten iktidarları ya da doğrudan sistemi hedef alarak entelektüel düzeyde ve/veya siyasal iktidarlara sesini duyurma olanağı sağlayacak biçimde kamusal alanlarda verilir; akademik ve akademik olmayan basılı yayınlarda, kongre ve konferanslarda, *sanal mekânlarda*, zaman zaman da meydanlarda sürer. Çevre koruma talebinin kapsamı ulusal ya da küresel ölçek olabilir fakat çoğu zaman mücadele, somut odaklardan (değme noktalarından) uzaktır.

Ekosistemin bütünsel olarak korunabilmesi için *soyut* ve *somut mekân* üzerinden üretilen (*her yerdeki*) çevreci hareketlerin biraradalığını ve güç birliği yapmalarını sağlayacak araçların varlığı kritik önemdedir. Büyük ölçekli ve yaygın çevre sorunlarının ortaya çıkmasındaki en önemli aktörler olan siyasal egemenler ve sermaye, *somut mekânlardaki* eşitsiz ilişkilere koşut olarak hiyerarşik olarak şekillenen *akışlar uzamında* da güçlü ve yaygın örgütlenmeye sahiptir. Oysa çevreci hareketler (şirket çevreciliği bu bağlamın dışındadır), çevre sorunu üreten siyasa ve faaliyetlerin belirlenmesinde/gerçekleştirilmesinde etkili olabilecek güce sahip olmayan, fakat yarattıkları etkilere maruz kalan kitleler tarafından üretilmektedir. Bu kitlelerin gücü çokluklarında olmasına karşın bu gücü eylemli hale getirebilmeleri, *soyut* ve *somut mekânlardaki* varlıklarını biraraya getirip *akışlar uzamına* daha güçlü bir biçimde dahil olmalarına bağlıdır. Çünkü, sorunların kaynağından uzakta, giderek artan biçimde de *sanal mekânda* şekillenen ve hareket eden *soyut mekân* ölçeğindeki çevreci hareketler, *somut mekânlarla* bağlantı yoksunluğunu da içeren nedenlerle kolayca sönmümlenirken *somut mekânlardaki* yerel çevreci hareketler ise genellikle belirli projelere/faaliyetlere tepki olarak ortaya çıktıkları ve üst ölçeklere taşınamadıkları için etkisiz kalmakta ya da sınırlı amaçlara ulaşılmasının ardından dağılmaktadır. Sonuca ulaşabilmek için sanal ortamdaki anlık eylemlerin uçup kaçıcılığı ile yereldeki deneyimin can alıcı derecede somutluğu arasındaki çelişkinin aşılması, iki farklı ortamdaki karşı hareketlerin birbirlerini büyütecek bir ilişkiye girmelerinin sağlanması önemlidir. *Akışlar uzamı* içinde *somut mekânlardaki* çevre hareketlerinin *soyut mekân* hareketleri ile aralarındaki ilişkilerin ve etkileşimin artması, karşılıklı olarak birbirlerinin amaçlarını, yapılarını ve eylem biçimlerini, kullandıkları araçları etkilemeleri ve sinerjik etki ile güçlerini büyütmeleri olanağı yaratır.

Sanal ağlar üzerinden gelişen toplumsal hareketler, siyasi partileri yok sayan,

anaakım medyaya güvenmeyen, liderlik tanımayan, biçimsel örgütlenmeleri reddeden, tartışmalarda ve karar almalarında internete ve yerel topluluklara dayanan hareketlerdir (Castells, 2013a: 19). Tanımlanmış sınırlardan yoksun olan bu ağlar, nüfusun katılım düzeyine bağlı olarak kendilerini yeniden yapılandırabilme olanağını taşımakta; merkezlessiz olmaları nedeniyle de toplumsal harekete katılım şansını arttırmaktadır (Castells, 2013a: 192). Bu *sanal mekânın* herkesi yetkili kılma potansiyeli taşıması katılımcı çalışma biçimleri ortaya çıkardığından bir kitle aktivizmini organize etmeye olanak tanır. Bu aktivizm ise çevrimiçi olduğu kadar bedeni ve fikirleri her an harekete geçirme imkânı ile çevrimdışı da olabilmektedir. Böylelikle günümüzün aktivizmi aynı zamanda hem uyanık hem dalgın, hem yüksek riskli hem zayıf bağlantılı, hem yersiz yurtsuzlaştırılmış hem de yeniden yurtlandırılmış bir şekilde kavranmalıdır (Merrifield, 2015: 71-73).

Bununla birlikte dijital ortam, üreticinin kararlarına göre olduğu kadar tüketicinin güdülerine göre de bilgiye, ifadeye, algıya ulaşmasını sağlamaktadır (Castells, 2005: 610). Bu bakımdan sanal ağlarda örgütlenen toplumsal hareketlere katılım bireylerin bilgi, ifade ve algı düzeyleriyle paraleldir. Dolayısıyla toplumsal hareketlere yol açan parametreler doğrultusunda ortaklaşan bireylerin birlikteliği, katılım düzeyini veya bu parametrelere karşı muhalefetin biçimini de belirlemektedir.

Köylü hareketleri ise köylülüğün maddi koşulları ve pratikleri nedeniyle, genellikle çevre sorunlarını içinde buldukları *somut mekânın* sınırları içinde kavrar ve bu sınırlar dahilinde tepki üretirler. Yaşadıkları coğrafyada (*somut mekânda*) yaşam ve geçim ilişkilerinde öne çıkan doğa varlıkları ve koşulları farklılaşsa da köylülük, meta üretiminin tamamen yaygınlaştığı kapitalist ilişkiler sistemi içinde hane emeğine dayalı, doğayla dolaysız ilişkisini görelilik olarak koruyarak yaşayan ve üreten, kendi içinde farklılaşmış küçük meta üreticiliği biçiminde varlığını sürdürmektedir (Şengül,

2017: 65). Köylülerin yaşam ve geçimleri için doğayla dolaysız bağlarına karşın doğa ile ilişkileri çelişkilidir. Bu çelişkili ilişkinin kökeninde Bernstein'ın (akt. Şengül, 2017: 66) tanımladığı *basit yeniden üretim sıkışması* yatar. Buna göre, kapitalist emek sermaye süreçleri içinde, hane temelli olarak üretim ve emeğin yeniden üretimi için meta üretiminin gerekli olması oranında, köylü üretimi ile sermaye arasında bağımlılık ilişkisi gelişir. Bu ilişki içinde ticaret hadlerinin köylünün aleyhine olduğu durumlarda, köylüler bir yandan günlük tüketimlerini düşürerek ve diğer yandan da kendi emeklerini ve toprağı daha çok kullanarak (değersizleştirerek), başka bir ifade ile doğa üzerindeki baskıyı artırarak hane emeğini yeniden üretebilirler. Bu durum, onları piyasaya daha bağımlı hale getirirken, toplumsal farklılaşmalarının artmasına ve doğa üzerindeki yıkımı da artırmalarına neden olur. Ancak emeğin yeniden üretimi sürecinde doğa üzerinde baskı yaratıyor olmaları onunla *sahiplenme* (Lefebvre, 2014:183, 184, 359) ilişkisi kurmalarına engel olmaz. *Sahiplenme*, mülk edinmekten farklı olarak “bir grubun ihtiyaç ve olasılıkları için” bir doğal mekânı dönüştürmesidir. *Sahiplenme*, “bir zamanı ve zamanları, bir ritmi ya da ritimleri, sembollerini ve bir pratiğı” gerektiren, mekânın mübadele değerine karşı kullanım değerini öne çıkaran, kolektif bir mekâna, kolektif deneyimlere, aidiyet hissine dayalı olarak kullanıcıların çok çeşitli ve karmaşık zamanının içinde gelişen bir ilişkidir. Kullanım ve mübadele değeri, dolayısıyla *sahiplenilen* ve *hâkim olunan* arasında çelişkili bir ilişki vardır. *Sahiplenme*, tahakküm karşısında gerilese de ortadan kalkmaz, aynı çelişkili ilişki, *sahiplenmenin* yeniden tesisinin koşullarını hazırlar.

Köylerde, mevsimsel döngülerin etkili olduğu koşullarda, iç içe geçmiş toplumsal, ekonomik, kültürel, siyasal ve sembolik ilişkiler sonsuzcasına ve döngüsel olarak tekrar eder. Köylünün doğa ile *sahiplenme* ilişkisi, bu döngüsel süreçte doğal mekânın günlük yaşam ve çalışma pratikleri içinde toplumsallaşmasıyla gerçekleşir. Köyde *sahiplenme*, esas olarak müşterekler

üzerinden gelişse de, özel mülkiyet sınırlarını aşan bir şekilde, köyün içinde bulunduğu doğal mekânı ve onu saran uzun bir tarihe yayılmış toplumsal ilişkileri bütünsel olarak içerir. Doğa, müşterekler olarak su, orman, meralar ve doğanın geri kalan unsurları ve onların dolayımında gelişen toplumsal ilişkiler ile bütünsel olarak kavranır. Müşterekler ve doğanın bütünsel maddi varlığı ile kullanım değeri ve günlük yaşam pratikleri üzerinden gelişen *sahiplenme*, aynı süreç içinde üretilen semboller ve anlamlandırma araçlarıyla kültürel değerler alanına taşınır (Şengül, 2017: 64). İşte bütün bunlar, köylülerin *somut mekânla* ilişkilerini destekler ve içinde bulunulan toplumsal, ekonomik ve siyasal koşullarla da ilişkisel olarak toplumsal ilişkilerin *somut mekâna* sıkışması ya da mekân odaklı sürmesi eğilimlerini güçlendirir. Bu durum, örneğin çevre sorunlarına kendi köy sınırları içinde etkili olduğunda tepki verilmesi ve/veya verilen tepkinin yine öncelikle kendi köylerinin ve yakın çevresinin korunmasını kapsaması biçiminde etki doğurur. Köylerde *kentsel dokuya* (Lefebvre, 2014) dahil olma oranında artan toplumsal farklılaşma,³ köyün doğasına yönelik *sahiplenme* ve çevre sorunu algısı ile bunlara verilen tepkilerinin niteliğini ve kapsamını dönüştürücü yönde bir etki yapar.

Akışlar uzamının düğüm noktalarında yer alan ve *somut mekânlara* kök salmış olan küçük meta üreticisi köylüler, günümüzün küreselleşen ilişkiler sistemine eşitsiz koşullarda dahil olmaktadır. *Akışlar uzamının* eşitsiz dinamikleri içinde sermayenin, sembollerin, bilginin vb. akışına göreli olarak açıkken bunları etkileme kapasiteleri sınırlıdır. Yatırım siyasalarını ve projeleri/faaliyetleri üreten sermaye ve iktidar akışlarına belirleyici aktörler olarak dahil olamazken doğrudan sonuçlarıyla (müşterek varlıklarına el konulması ve/veya yaşam ve geçim

³ Zengin, orta ve yoksul köylü tabakalarının oluşması, kendi içlerinde kapitalistleşme ve proleterleşme yönünde çeşitlenmesi (Bernstein, 1981).

alanlarına zarar verilmesi gibi) kendi *somut mekân*larında karşılaşmaktadırlar. İşte bu noktadan sonra, yani karşılaştıkları sonuçlara ve onları üreten siyasa ve yatırımlara itirazları nedeniyle *akışlar alanı*nda daha güçlü aktörler olarak varlık göstermeye çalışmaktadırlar. Bu hareketlerin kök saldıkları *somut mekân*lara sıkışmışlıktan kurtulmaları, öteki yerel hareketlerle ve *soyut mekân* ölçeğindeki çevreci hareketlerle ilişkilenebilir, aynı örgütlü eylemliliğin parçası olmalarına bağlıdır. Diğer hareketlerle örgütlü işbirliği yoluyla kendi yerellerinde güçlerini artırmaları mümkündür. İşte bu bakımdan *sanal mekân*ın sunduğu olanaklar, köylü hareketlerini de içeren tüm yerel çevreci hareketler için kritik önemdedir. Bu bağlamda, kentlere yerleşen ve köye yönelik *yeniden sahiplenme* ilişkisi geliştiren eski köylüler en önemli aktörlerdir. Köylü hareketleri, kentleşmiş, modern bilgiye ve teknolojiye erişim kapasitesi artmış bu kitle aracılığı ile yerelde ürettikleri tepkiyi, dijital araçları da içeren çeşitli araçlar ve yollarla yerel üstü ölçeklere taşırlar. Hatta çoğu zaman köydeki hareketi başlatan da bu kentli aktörlerdir.

Castells'e (2013a: 21-24) göre sanal ortamda gerçekleşen iletişim kitlesel ve aynı zamanda *öziletişim*dir. Kitleseldir, çünkü çok sayıda insana ulaşma ve dijital haldeki bilgiyi yakın çevreye ya da dünyaya ulaştıran sonsuz ağlara bağlanma olanağı olan mesajları işlemektedir; *öziletişim*dir, çünkü gönderici, mesajın iletimine, alıcının belirlenmesine, mesajların iletişim ağlarından alınması seçimine dair özerk karar verir. Toplumsal hareketlerin karşı iktidar oluşturabilmeleri, kurumsal iktidarın denetiminden bağımsız özerk bir iletişim süreciyle kendi kendilerini kurmalarıyla mümkündür. Çünkü hem toplumsal hareketlerin oluşmasını mümkün kılan hem de iktidar sahiplerinin iletişim gücü üzerindeki denetimini aşarak genel olarak toplumla ilişki kurmalarını sağlayan bu özerkliliktir. Köylü hareketlerinin Castells'in (2013a) *öziletişim alanı* dediği *sanal mekâna* taşınması ve bu alandaki öteki

çevreci hareketler ve gruplarla ilişkilenebilir, hareketin yerelde sıkışmışlığını aşarak talep ve itirazlarını daha üst ölçeklere taşıması kadar iktidarın ve şirketlerin somut eylem alanı ve diğer iletişim araçları üzerinde kurduğu sınırlamaları da aşmaları anlamına gelir. Ancak pratikte bu sınırlamaların mutlak biçimde aşılması üç nedenle söz konusu değildir. Birincisi, *sanal mekân*, sermayenin ve siyasal iktidar odaklarının denetimine daha açık olan geleneksel medyaya (Sönmez, 2010; Adaklı, 2010; Şen, 2012) göre görece bir özgürlük alanı oluşturmakla birlikte iktidar ilişkilerinin farklı toplumsal alanlar arasındaki geçişkenliğinin dışında değildir. İkincisi, köylü hareketlerinin köylülüğün özgül koşulları içinde ve kendi yereline sıkışmışlığının şekillendirdiği toplumsal ilişkiler dolayımında *sanal mekâna* taşınması, bu yerele sıkışmışlığı *sanal mekânda*, görece farklılıklarla birlikte, yeniden üretir. Üçüncüsü ise, köylü hareketlerinin talep ve itirazları, bu hareketleri yerel üstü ölçeğe taşıyan *soyut mekân* ölçeğindeki çevreci örgütlerin ve kentteki eski köylülerin süzgecinden geçer.

3. TÜRKİYE'DE HES KARŞITI KÖYLÜ HAREKETLERİNİN SANAL MEKÂNA MÜCADELE DENEYİMİ

Küresel kapitalizm, 1970 krizi sonrasında devletin ve piyasaların yeniden yapılanması sürecinde hiç olmadığı kadar akışkanlık kazanmıştır. Devletlerin "küçülmesi" ve piyasaların kuralsızlaşmasıyla sermayenin akışkanlığı, ulaşım teknolojisinin gelişmesiyle malların akışkanlığı, öteki iletişim teknolojilerinin ve özellikle internet teknolojisinin gelişmesiyle sembollerin, simgelerin vb. akışkanlığı artmıştır. Bu *akışlar* dolayımında sermayenin yeni birikim alanlarına akmasıyla ve birikim dışı kalan varlıkların metalaştırılmasıyla dönemsel yapısal kriz de dindirilmiştir. Aynı süreçte, kentsel ve kırsal alanlarda büyüyen doğa yıkımı, artan toplumsal ve ekonomik eşitsizlikler nedeniyle toplumsal hareketler yeni bir ivme kazanırken internet aktivizmi de 1990'lardan itibaren (Meksika

Chiapas bölgesinde EZLN Zapatista Hareketi ve Seattle’da küreselleşme karşıtı gösteriler gibi ilk örneklerle) yükselmeye başlamıştır. Özellikle 2010’lu yıllarda, sermayenin küresel hareketliliğini de artıran dijital teknolojinin yardımını alarak *sanal mekânda* örgütlenen toplumsal hareketlerin yarattığı sarsıntılara tanık olunmuştur. İnsanları belirli bir *somut mekânı* işaret eden ağa dahil etme, eylemleri örgütleme, meydan işgalleri, “twitter devrimleri”, internetin kamusal alanı genişletme ve toplumsal hareketlerin ölçeğini büyütme etkisini göstermiştir (Cleaver, 1998; Kahn ve Kellner, 2004; Halvorsen, 2012; Çelik, 2013; Calhoun, 2013). Toplumsal hareketlerin öteki önemli cephelerinden birini ise yaşam alanları üzerindeki baskının artması nedeniyle yerel toplulukların hareketleri oluşturmuştur (Martinez-Alier, 2002; Bury, 2008; Urkidi, 2010; Routledge, 2003; Fleury, Almedia, 2013; Obi, 1999; Weeber, 2016; Walter, Martin, 2016).

Türkiye’de ise internetin ticari kuruluşlar ve bireyler tarafından kullanımı, ancak 1990’ların ikinci yarısından itibaren başlamış, 2000’li yıllarda hızla yaygınlık kazanmıştır. İnternet kullanımı giderek artan biçimde günlük yaşamın içine yerleşirken toplumsal hareketler için de yeni bir zemin oluşmuştur. Türkiye’de çevre koruma için taban hareketlerinin tarihi 1970’lere kadar uzanmasına (Baykan, 2013; Duru, 1995) karşın *sanal mekânda* çevre aktivizmi, internet teknolojisinin ve kullanımının yaygınlaşmasına paralel olarak gelişmiştir. Bu araştırmanın konusunu oluşturan çevre koruma talepli köylü hareketlerinin *sanal mekândaki* varlığı ve mücadelelerini bu alana taşımaları da, 2000’li yılların başından itibaren, Türkiye’de dijital teknolojinin yaygınlaşmasının sağladığı maddi koşullar ve köylülüğün özgül ilişkileri içinde gerçekleşmiştir.

Küresel piyasa sisteminin dinamikleri içinde benzer siyasaların uygulandığı Türkiye’de de sermayenin finansal sektörlerle ve kentsel toprakların yanı sıra maden ve enerji sektörüne yoğunlaşması, doğa üzerindeki baskıyı ve yıkımı

artırmıştır. Bu yıkımdan en çok pay alan alanların başında, doğa varlıklarının metalaştırılması, maden işletmelerinin ve özellikle yenilenebilir enerji sektörünün öne çıkmasının sonuçlarından biri olarak nehir tipi HES’lerin yaygınlaşması nedeniyle, kırsal topraklar gelmektedir. Nitekim çevre koruma talebiyle yükselen köylü hareketlerinin büyük çoğunluğunun nedeni maden ve/veya HES yatırımlarıdır. Bu çalışmanın konusunu oluşturan HES karşıtı köylü hareketleri, 2000’lerin ilk yıllarından itibaren suyun metalaşması sonucunu doğuran (Kartal, 2006; Yılmaz, 2009; Yılmaz ve Yılmaz, 2011) siyasaların uygulamaya geçmesiyle birlikte başlamıştır. Konuya *soyut mekân* ölçeğinden bakıldığında, yaşamsal bir hak ve doğa varlığı olarak kavranan suyun metalaştırılması öngörülere ile bunun yaratacağı ve toplumun farklı kesimlerinin değişik biçimlerde deneyimlemesi olası tehditlere yönelik tepkiler söz konusudur. Köylülerin *somut mekân*larında ise aynı siyasalar, müşterek varlıklar olan derelerin gaspı, ekolojik dengesi derelerle ilişkili olan ormanlar veya meralar gibi öteki müştereklerin olumsuz etkilenmesi, suyun kaybı nedeniyle toprakların işlenemez hale gelmesi, balıkçılık, arıcılık gibi geçimlik faaliyetlerin, kültür değeri taşıyan varlık ve alanların zarar görmesi biçiminde deneyimlenmiş ve Türkiye’nin dört bir yanından çevre koruma talepli köylü hareketleri yükselmiştir (Hamsici, 2011; Aksu, vd., 2016; Şengül, 2017).

Türkiye’de HES karşıtı köylü hareketleri, köylülüğün özgül koşulları içinde şekillenmiştir. Hobsbawm (2007: 392), Türkiye’yi 1980’li yılların sonunda köylülüğün kalesi olarak tanımlasa da köyler artık eski köyler değildir. Kırdan kente göçle başlayan süreç günümüzde artan biçimde köylerin *kentsel dokunun* (Lefebvre, 2014), öteki bir söyleyişle kenti merkez olarak işleyen ekonomik, toplumsal, siyasal ve kültürel *akışların* (Castells, 2005; 2013b) parçası haline gelmesiyle sonuçlanmıştır. Türkiye’de kentleşmenin ana dinamiklerinden biri olan kırdan kente göçün şekillendirdiği toplumsal ilişkiler

bağlamında gelişen hemşerilik olgusunun tarihsel süreç içerisinde kazandığı yeni yapılar köyleri *kentsel dokuya* daha da yakınlaştırma işlevi görmektedir. 1980'li yıllardan itibaren güçlenerek uygulanan geleneksel tarımın tasfiyesine ve tarımın ulusaşırı sermayenin nüfuzuna açılmasına yönelik siyasalar (Yenal, 2001; Aydın, 2010) da bu süreci hızlandırmaktadır. Kente göç eden kitlelerin ve daha modern koşullar içinde büyüyen yeni kuşakların köyleriyle kurdukları *yeniden sahiplenme* (Lefebvre, 2014) şeklinde gelişen geriye dönük ilişkiler, köylerin *kentsel dokuya* dahil olma sürecini hızlandırırken simgelerin, sembollerin akışlarını içeren *sanal mekân*daki varlıklarını da mümkün kılmıştır. Türkiye'de bunun ilk örneklerinden biri köy web sayfalarıdır. Nitekim, bir boyutuyla hemşeri derneklerinin işlevlerini üstlenen bu web sayfalarını kuranların %42.6'sı 20-29, %29.6'sı 30-39 yaşlarındadır; %66.7'sinin doğum yeri köydür; %53.7'si büyükşehirlerde yaşamaktadır ve %50'si köye yılda bir kez, %33.3'ü yılda üç kez ve daha fazla gitmektedir (Yıldız, Parlak, 2008). Köyler adına kurulan bu web sayfaları ve web sayfalarına göre daha interaktif bir sanal ortam sunan Facebook sayfaları çok daha hızlı biçimde yaygınlaşmaktadır. Kırdan kente göçün yoğun olduğu dönemlerde kurulan ve günümüzde yeni işlevler kazanan hemşeri dernekleri de *sanal mekân*da aktif hale gelmeye başlamıştır. Köy mekânına ve tarihine kök salmış olmakla birlikte farklı ülkelere ve kentlere dağılmış köylüler arasındaki iletişimi sağlamayı, köyün geleneksel ilişkilerini yaşatmayı amaçlayan bu siteler, köy(lün)ün *sanal mekân*daki varlığını genişletme potansiyeline de sahiptir.

Köylerin internet ağları ile giderek yaygınlaşan bu ilişkileri, HES karşıtı köylü hareketlerinin dayandıkları zeminleri ve kullandıkları araçları da etkilemiştir. Köylü hareketlerinin *sanal mekân*ı mücadeleleri açısından kullanma biçimlerini incelemeyi amaçladığımız bu araştırma kapsamında, öncelikle konuyla ilgili anahtar kavramlar

ile internet ortamında yaptığımız genel bir taramayla, Türkiye'de *sanal mekân*larda varlık gösteren HES karşıtı köylü hareketlerini ve onlara destek veren *soyut mekân* ölçeğindeki çevre örgütlerini/hareketlerini tespit ettik. Böylelikle belirlediğimiz her bir *soyut mekân çevre hareketinin*, 19 adet HES karşıtı köylü hareketinin ve parçası oldukları platformlar ile bu hareketlere destek veren köy ve yöre derneklerinin web sayfaları ile varsa diğer dijital ortamlarını (Facebook, Twitter gibi) ayrıntılı olarak taradık. Bu taramalardan elde ettiğimiz bulguları, aşağıda sunduğumuz gibi nitel olarak analiz etmeye çalıştık.

HES karşıtı köylü hareketlerinin *sanal mekân*daki etkinliği açısından önemli etkenlerden biri, genel olarak çevre aktivizminin dijital ortamdaki gücüdür. Türkiye'de *sanal mekân*da çevre aktivizminin en önemli örnekleri olarak ortaya çıkan hareketleri (Çizelge.1) ikiye ayırmak mümkündür. İlk grubu oluşturanlardan Politik Ekoloji ve Su Hakkı⁴ hareketleri, sorunlara *soyut mekân* ölçeğinden bakmakta ve faaliyet yürütmekteyken, Su Politik Grubu bunların yanı sıra somut mücadelelere de destek vermektedir. Derelerin Kardeşliği, Büyük Anadolu Yürüyüşü, Kuzey Ormanları Savunması hareketleri ise yalnızca bir *somut mekân* köklenmemekle birlikte, belirli *somut mekân*ların korunmasını talep eden eylemler içinde ortaya çıkmıştır. Türkiye'de yaygınlaşarak yaşanmakta olan doğa yıkımı olaylarına tepki olarak gelişen Büyük Anadolu Yürüyüşü, içinde şekillendiği uzun protesto yürüyüşünün ardından bir *soyut mekân* hareketi olarak varlığını 2014'e kadar sürdürmüş ve ardından sönümlenmiştir. Kuzey Ormanları Savunması ve Derelerin Kardeşliği ise farklı *somut mekân*lardaki sorunların canlılığını sürdürmesiyle ilişkisel olarak ortaya çıkmış, *somut mekân*lardaki hareketleri eşgüden, organize eden yapılarla dönüşmüştür. Kuzey Ormanları Savunması,

⁴ Su Hakkı hareketi hakkındaki ayrıntılı bir analiz için bkz. Şen ve Şen, 2016.

sanal mekândaki aktivitesini hâlâ sürdürmektedir. HES karşıtı köylü hareketlerini biraraya getiren ve birlikte mücadele olanakları yaratmaya çalışan bir platform işlevi gören Derelerin Kardeşliği ise 2016'dan itibaren aktif değildir. Aynı süreçte, HES karşıtı hareketler de canlılığını kaybetmiştir. Dolayısıyla, tek tek

somut mekânlarda ortaya çıkan HES karşıtı köylü hareketlerini *sanal mekânlara* taşıyacak, bu mekânlardaki varlıklarını güçlendirecek yaygın ve güçlü bir *sanal mekân* çevre aktivizminin varlığından söz etmek güçtür.

Çizelge 1: Türkiye’de Çevre İçin İnternet Aktivizmi

Sanal Mekândaki Çevre Aktivizmi	Sanal Mekânda Aktif Olduğu Dönem	Amaçları
Derelerin Kardeşliği	2009-2016	Karadeniz Bölgesi’nde yapılması planlanan tüm HES projelerine karşı bölgedeki tüm çevreci grupları bir çatı altında birleştirmek.
Su Hakkı	2010-2017 (hâlâ aktif)	Suyun özelleştirilmesine ve metalaştırılmasına karşı mücadele etmek.
Su Politik	2007-2017	Suyun özelleştirilmesine ve metalaştırılmasına karşı, sorunun kapitalizme ilişkin yapısal nedenleri üzerinden mücadele etmek.
Büyük Anadolu Yürüyüşü	2011-2014	Türkiye doğasının artan yıkımını protesto etmek (Protesto yürüyüşünün organizasyonu ile başlayıp ardından sanal aktivitesini devam ettirmiştir).
Politik Ekoloji	2012-2015	Çevre siyasetine ve aktivizmine katkı sağlayacak şekilde veri tabanı sağlamak.
Kuzey Ormanları Savunması	2013-2017 (hâlâ aktif)	İstanbul’un kuzeyindeki farklı ekosistemlerin varlığını savunmak, çevre sorunu yaratan her türlü kentsel/kırsal projenin durdurulması için mücadele etmek.

Türkiye’de 2000’li yılların ilk yarısından bu yana, çevre koruma talebiyle yükselen hareketlerin en yaygın örneklerinden birini HES karşıtı köylü hareketleri oluşturmuştur. Bu hareketler, bir yandan kendilerini *somut mekânın* sınırlarına sıkıştıran öte yandan da bu sınırları aşma kapasitelerini genişleten karşıt etkiler altında gerçekleşmiştir. Çevre korumacı hareketlerin toplumsal tabanlarının çok güçlü ve geniş olmadığı koşullarda gerçekleşmiş olmaları ile HES’lerin açık etkilerinin yerelde yoğunlaşması ve köylerin coğrafi ve toplumsal konumları (*akışlar uzamındaki* zayıf varlıkları) nedeniyle görece yalıtılmışlığı, HES karşıtı köylü hareketlerinin *somut mekânın* sınırlarını aşma kapasitesini azaltan bir etki yaratmıştır. Aynı dönemde, internet kullanımının, özellikle de günlük yaşamın bir parçası haline gelen sosyal medya kullanımının yaygınlaşmış olması ve daha

erken dönemlerde kente göç etmiş köylülerin (köy kökenli kentlilerin) köyle geriye dönük (*yeniden sahiplenme*) ilişkilerinin artması ise tersine bir etki yaratmıştır. Köylü hareketlerinin çok katmanlı yapısı içinde söz konusu köyle doğrudan ya da dolaylı biçimde ilişkili veya yalnızca çevresel nedenlerle sonradan ilişkilenen kentli katmanların harekete eklemlenmesi, HES karşıtı mücadelenin yerel sınırları aşmasını ve mücadele araçlarının çeşitlenmesini sağlamıştır. Birçok HES karşıtı köylü hareketinin *sanal mekâna* taşınması, daha da ötesi köylülerin sorunun farkına vararak eyleme geçmeleri bu kentli aktörler aracılığı ile olmuştur (Hamsici, 2011; Aksu, 2016; Erensü, 2016). Aynı ekonomi, enerji, çevre siyasalarının sonuçlarına farklı mekânlarda maruz kalan ve sorunlarını dolaysız biçimde yaşayan köylü hareketleri, kentli katmanların kolaylaştırıcılığı ve öncülüğü ile itirazlarını

sanal mekâna taşıma ve “dayanışma akışı”na (Merrifield, 2015: 11) dahil olarak güçlerini büyütme potansiyeli yakalamıştır.

Köylü hareketleri, yalnızca kendiliğindenlik koşulları içinde ortaya çıkmamıştır. Birçoğunun ardında dernekler gibi kurumsal ya da platformlar gibi esnek örgütlü yapıların varlığı söz konusudur (Ek.1: Çizelge.2). Bu tür örgütlü yapıların varlığı, hareketleri *sanal mekânda* ve *somut mekânda* genişletme, öteki *somut mekân* ve *soyut mekân* hareketleriyle ilişkilenerak güç birliği yapmalarını sağlama olanağı da sunmuştur. Ancak, HES karşıtı mücadele platformları içinde yer alan yerel örgütlerin (köy ve yöre derneklerinin), genel olarak *sanal mekânda*ki olanaklarını bu mücadele için seferber etmediği görülmektedir (incelenen 40 köy ve yöre derneğinden yalnızca 5’inin sanal adresinde mücadeleye ilişkin paylaşımlar mevcuttur). HES karşıtı köylü hareketlerinden yalnızca ikisi köy derneğinin öncülüğünde gerçekleşmiştir (Antalya/Ahmetler Köyü ve Tokat/Yapalak Köyü) ve sanal adreslerini mücadele için aktif olarak kullanmışlardır. Bunların dışındaki diğer köylü hareketleri için harekete öncülük eden ve kurucuları arasında köyle *yeniden sahiplenme* ilişkisi kuran aktörlerin yer aldığı platformların ve çevre koruma amacıyla kurulan derneklerin sanal adresleri kullanılmıştır. Köy ve yöre dernekleri, *somut mekâna* köklenmiş gelenek ve göreneğe dayalı toplumsal ilişkiler üzerinden sanal aktivitelerini sürdürüyor olmalarına karşın devam etmekte olan HES projesi/yatırımı karşısında sessiz kalmışlardır. Bu durum şu iki nedenle açıklanabilir: Birincisi, yerel derneklerin çoğunun sanal adreslerinin (web, Facebook gibi)⁵ yürütücülerinin kentlerde yaşıyor olmasının köydeki güncel gelişmelerin köyün *sanal mekânına* taşınmasını zorlaştırması. Ancak internetin

coğrafi sınırları aşma kapasitesi ve bu *sanal mekânların* köydeki ve köy dışındaki kullanıcıları tarafından diğer ortak konularda (düğünler, cenazeler vb.) aktif olarak kullanılmaya devam ediliyor olması bu birinci nedeni önemsizleştirmektedir. İkinci ve daha önemli bir neden ise köy içi toplumsal farklılaşma nedeniyle HES projesi karşısında homojen bir tutumun olmaması ve ana akım çevre hareketlerinde olduğu gibi köylü hareketlerinde de yaygın tavrı olan “siyaset dışı” kalma kaygısıyla, ortak bileşenin “o yerli” olmak olduğu *sanal mekân*lara çatışmalara neden olabilecek başka konuların getirilmesinin istenmemesidir. Başka bir deyişle, oldukça açık çatışmaların varlığına işaret eden HES mücadelesine karşın hemşerilik ilişkileri, bu çatışmaların dışında tutularak korunmaya çalışılmıştır. *Somut mekânda* neredeyse can pahasına süren mücadeleye karşın *sanal mekânda* böyle bir stratejinin izlenmesi, geleneksel köy odaklı (hemşerilik bağlarına dayanan) toplumsal ilişkilerin korunmasını sağlarken, köy dışında yaşayan köylülerin *yeniden sahiplenme* ilişkisini de güçlendirecek yönde bir etki yaratmıştır.

*Sanal mekânda*ki mücadele araçlarından bir diğeri de imza kampanyalarıdır. Bu çalışmanın kapsamına giren HES karşıtı hareketler ile diğer HES projeleri ve etkileriyle ilgili olarak, change.org ve imzacampanya.com’da 2013-2017 (Ekim) yılları arasında 32 adet imza kampanyası tespit edilmiştir. Bunlardan 14’ü 100, 3’ü 500, 4’ü 1000 imzaya ulaşma hedefiyle yola çıkmış ve hedefleri yüksek olmamasına karşın bunu başaramamıştır. Hedefin düşük tutulduğu bu kampanyalarda yöre sakinlerine ulaşılmasının hedeflendiği düşünülebilir. *Somut mekân*larda da güçlü mücadele örneklerinin sergilendiği ya da ekolojik değeri kritik öneme sahip yerlerdeki projelerle ilgili 6 kampanyada

⁵ HES karşıtı mücadele için en yaygın biçimde kullanılan sanal ortamın Facebook olduğu görülmüştür. Bunda Facebook’un ücretsiz ve interaktif yapısıyla Türkiye’de gündelik yaşamın içine yaygın biçimde yerleşmiş olması önemli bir etken olabilir. *Sanal mekân* daha aktif kullanan hareketler aynı zamanda Twitter üzerinden de örgütlenmektedir.

10.000'in üzerinde imza toplanabilmiştir.⁶ *Somut mekânda* en güçlü HES karşıtı mücadele örneklerinden birinin sergilendiği Antalya Çenger Deresi üzerindeki HES'lere karşı başlatılan imza kampanyasında 100 imza hedeflenip 55 imzaya ulaşılabildiği ise, somut mekândaki mücadelenin gücü ile *sanal mekânda*ki imza kampanyaları arasında doğrusal ilişki kurmayı zorlaştırmaktadır. Bu konunun, başta bir mücadele aracı olarak imza kampanyalarının etkinliğine ilişkin algı ve tutumlar ile ülkedeki demokrasi iklimi olmak üzere, değişik boyutlarıyla ayrı bir çalışmaya konu edilmesi gerekliliği açıktır.

Türkiye'nin özgül koşullarında, köylülerin dijital alanla ilişkilenmesinde ana aktörlerin sürekli olarak köyde yaşamayan fakat köyle *yeniden sahiplenme* ilişkisi içindeki kentliler olması, iletişimsel özerkliği sınırlayan olgulardan biri olmuştur. Çünkü, yerel aktörlerinin talep ve itirazları kentli aktörlerin süzgecinden geçerek *sanal mekâna* ulaşabilmektedir. Köylülerin halihazırdaki maddi koşulları içinde yaşadıkları eşitsizliklerin sonucu olarak *sanal mekâna*, sorunlarını kendi kavrayışlarıyla ifade ederek ve dolaysız biçimde değil, köyle geriye dönük bağlantısı olan kentliler ve *soyut mekân* çevrecileri aracılığı ile ulaşabilmektedirler (Ek.1: Çizelge.2). *Sanal mekânın* köylü hareketlerinin gücünü yerel ölçeğin üstüne taşıma olanağı yaratmasına karşın, köylülerin bu *mekâna* köy dışı aktörler dolayımında girmeleri *öziletişim* sağlama işlevini tartışmalı kılmaktadır.

Somut proje odaklı olan bu HES karşıtı mücadelelerin söylemlerinde ortaklaştığı, "siyaset dışı kalma" kaygısının belirleyici olduğu görülmektedir. Para, sermaye, metalaştırma, rant gibi kavramlar sık olmamakla birlikte kullanılsa da yaygın

tavır "doğama dokunma" biçiminde özetlenebilir. Örneğin "su haklıdır, satılamaz", "dereler özgürdür özgür olacak" söylemleri hemen hemen tüm mücadelelerde kullanılmaktadır. Bu konuda *sanal mekânın* etkisinin önemi büyüktür. *Sanal mekânda* gerçekleşen tüm mücadelelerin yakından takip edilmesinden dolayı söylemlerin benzeştiği görülmektedir. Aynı zamanda "Karadeniz İsyandır", "Kuzey Ormanları Savunması", "Derelerin Kardeşliği" gibi platformların, somut proje odaklı HES karşıtı mücadeleler arasında oluşturdukları ortaklık, söylemlere de yansımıştır. Suyun yaşam ile ilişkisine değinen söylemler de mücadeleler tarafından fazlasıyla kullanılmaktadır. Bu mücadelelerde her ne kadar tüm canlıların hakkı olan *yaşam* kavramına yoğunlaşmış olsa da aslında odak noktaları HES projelerinin yöre halkının yaşam biçiminde dönüşüme yol açma ihtimalinin olmasıdır. *Sanal mekânda* kullanılan söylemlerin soyutluğuna karşın, köylülerin doğrudan ifadelerinde sularını HES projelerine karşı "kendi canları" pahasına koruma derecesindeki somut algı bu açıdan çarpıcıdır.⁷

Sanal mekânda örgütlenen HES karşıtı mücadelelerin *somut mekânda*ki örgütlenme biçimlerine bakıldığında seslerini duyurma biçimleri açısından farklılıklar, ama aynı zamanda bu farklılıklar üzerinden benzerlik gösteren eylem biçimlerine rastlanılmaktadır. Kendi yörelerine özgü simgeler kullanan yerel halk, böylelikle

⁶ "Antalya Değirmenözü Köyü ve Köprüçayı Nehri'nde HES Katliamına Hayır!", "Hevsel Bahçeleri Katliamı", "Kamilet'e Dokunma!", "Alakır Vadisi'nin Korunmasına Yönelik Danıştay'ın Onadığı Sit Kararı Bakanlık Tarafından Tescillensin!" ve "Antalya Köprüçayı Balık Ölümleri Dursun!" başlıklı imza kampanyaları.

⁷ HES karşıtı hareketlerde köylülerin en yaygın biçimde kullandıkları söylemlerden biri, vazgeçilmesi en zor değer olan kendi canları üzerine kuruludur: "Canımı veririm suyumu vermem", "Gelir makineyle beni ezer, suyu alır", "Gerekirse kanım dökülür. Buldozerin altına yatmaya hazırım", "Biz kadınlar orada dozerin önüne yatacağuk. Çiğneyip gideceğmişler, helal olsun. Vermeyeceğuk yavrum, su bu başka şey değil ki", "Ya su ya ölüm", "Boynumuzu kesecekler dereleri alacaklar, öyle alırlar başka alamazlar", "Burayı kaybedersek bize bu dünyada hayat yok", "Hepimiz burda kalacağız, aç susuz öleceğiz ama bu suyu vermeyeceğiz", "Asfalta yatar kendimizi ezdirir yine izin vermeyiz", "Suyumuzu vermeyiz. Savaşırız, orada hepimiz ölüyoruz vermeyiz isterse köyün hepsi kırılacak deseler de vermeyiz" (akt. Şengül, 2017).

eylem biçimlerini kimlikleştirmişlerdir. *Tulum* (Fındıklı Dereleri Koruma Platformu, Loç Vadisi Koruma Platformu, Arhavi Doğa Koruma Platformu), *horon* (Fındıklı Dereleri Koruma Platformu, Arhavi Doğa Koruma Platformu), *sarı yazma* (Loç Vadisi Koruma Platformu), *atmaca figürü* (Arhavi Doğa Koruma Platformu), *ellik* (Yeşilirmak Tozanlı Deresi HES'lerle Mücadele Platformu) gibi unsurlarla zenginleştirdikleri eylemleri ile kendi yörelerine yapılması planlanan HES projelerine karşı kendi toplumsal ve kültürel değerleri ile karşı koymaya çalışmışlardır.

HES karşıtı sавrlarla kurulan *sanal mekân* adresleri ile ilgili başka bir bulgu da, *somut bir mekândaki* sorundan hareketle oluşan bu adreslerin süreç içerisinde öteki HES karşıtı hareketlere destek vermenin yanı sıra özellikle yakın çevrede doğa yıkımına neden olan diğer yatırım ve faaliyetleri de kapsar hale gelmesidir.

Sanal mekânın kullanılmasının, HES karşıtı mücadelelerin mekânsal sınırlarının genişletilmesinde önemli bir etken olduğu yadsınmaz. Bu araştırma kapsamında taranan *somut mekânda* eyleme çağrı yapan sanal ortam duyuruları incelendiğinde, köy mekânının ötesindeki gösterilerin, ya siyasal ve yönetsel karar merkezlerine seslerine duyurmak amacıyla Ankara'da,⁸ ya en çok göç verilen yer olan İstanbul'da⁹ ya da bağlı bulunulan il merkezinde¹⁰ gerçekleştirildiği görülmüştür. Köyün (proje alanının) dışındaki bu gösterilerde de diğer kentli ve çevreci aktörlerin desteği sağlansa bile hemşerilerin katılımı belirleyici bir unsurdur.

Hareketlerin yerel sınırlarının ötesine taşınmasını yalnızca fiziksel mekân üzerinden değerlendirmemek gerekir. Bu

hareketlerin *sanal mekâna* yansımalarının sonuçlarından biri de geniş kamuoyuna ulaşmaları, yaygın bir kamuoyu bilgilendirme ve duyarlılık yaratma işlevi yerine getirmeleridir. Köylü hareketlerinin *sanal mekânda* görünürlüğünün artması ve çevre duyarlılığını güçlendirmesi, köylerin/yörelerin *somut mekânıyla* ilişkisi olan ya da olmayan çok sayıda entelektüelin ve sanatçının sürece katılmasına neden olmuş; bu da dönüşümlü olarak köylü hareketlerinin *sanal mekândaki* varlıklarının güçlenmesini sağlamıştır. Nitekim bu süreçte çok sayıda tanınmış sanatçı, belgeseller veya HES karşıtı videolar ile sürece destek vermiştir (Kocagöz, 2016 ve Ek.2: Çizelge.3). *Somut mekânlardaki* hareketlerin nihai durumlarından bağımsız olarak bu belgesel ve videolar, *sanal mekânda* geniş kitlelere ulaşmaya devam etmektedir. Ancak, HES karşıtı köylü hareketleri, Türkçe sosyal medyada yaygın bir varlık göstermiş olmalarına karşın İngilizce *sanal mekân*lara doğru genişleyememiştir. Sadece bazı köylü hareketleri, dünyadaki ekolojik ihtilafları haritalayan EJOLT (Environmental Justice Organisations, Liabilities, and Trade) tarafından hazırlanan Türkiye'deki su kaynaklarının tahribatıyla ilgili olarak haritada yer bulabilmiştir ("Mapping...", 2017).

Bu mücadeleler, yerel olduğu kadar ulusal medyada da yer edinmeyi başarmıştır. Bununla birlikte bu mücadelelere yer veren ulusal yazılı ve görsel basın araçları pek fazla çeşitlilik göstermemektedir. Sanal mekânda örgütlenen HES karşıtı mücadelelere yer veren ulusal yazılı ve görsel basın araçları, İMC Tv, Yol Tv, Hayat Tv, Yeşilgazete, Toplumgazetesi, Solhaber, Cumhuriyet, Hürriyet, Radikal, Birgün gazete ve televizyon kanallarından ibarettir. Bu durum, geleneksel medya üzerindeki siyaset ve sermaye denetiminin bir göstergesi olarak okunabilir.

En başta söylediğimiz gibi *sanal mekânın her yerdeki* çevre hareketleri için sağlayabileceği en önemli olanak biraradalıklarını mümkün kılmasıdır. Türkiye'deki HES karşıtı hareketler,

⁸ Antalya/Alakır, Rize/Fındıklı ve Tokat/Çekerek HES karşıtı köylü hareketleri.

⁹ Antalya/Alakır, Artvin/Arhavi, Yusufeli/Sarıgöl, Loç Vadisi, Köyceğiz/Yuvarlakçay, Mersin/Boğazpınar, Tokat/Çekerek, Tokat/Tozanlı, Tunceli/Perisuyu HES karşıtı köylü hareketleri.

¹⁰ Antalya/Ahmetler, Antalya/Alakır, Fethiye/Saklıkent, Mersin/Boğazpınar, Tunceli/Perisuyu HES karşıtı köylü hareketleri.

değişen düzeylerde kendi yerellerinin sınırlarını aşabilmişlerdir. Çatısı altında oldukları platformlar, benzer sorunları yaşayan köylerle görel olarak birlikte hareket etmelerini, güçlerini birleştirmelerini sağlamıştır. Fakat, *soyut mekân* ölçeğindeki çevre örgütleri ve hareketleri ile biraradalığın sağlanması söz konusu olamamıştır. *Soyut mekân* örgütleri köylerde süren mücadelelere karşı mesafeli bir tutum almıştır. Genel olarak suyun ticarileştirilmesine, doğanın metalaştırılmasına ya da doğa yıkımına neden olması nedeniyle HES'lere karşı tavrı olan 12 çevre örgütü/hareketi, sınırlı sayıdaki HES karşıtı köylü hareketi ile doğrudan ilişkilendirilmiştir (Çizelge.4). Bu ilişkilendirmeler ise, belirli köylü hareketlerinin sürekli parçası olma ve birlikte hareket etmekten çok, seçilmiş HES karşıtı mücadelelerden birini yerinde inceleme, rapor hazırlama ve paneller yapma, belirli basın açıklamalarına veya oturma eylemlerine vb. katılma biçiminde olmuştur. Bazı durumlarda ise çevre örgütlerinin yerel şube yöneticilerinin kişisel belirleyicilikleri söz konusudur (Örneğin Türkiye Tabiatını Koruma Derneği Antalya Şubesi). Başka söyleyişle, *soyut mekân* çevre örgütleri ile köylü hareketleri arasında sürekli ilişkiler 14).

oluşmamıştır. Bu çevre örgütleri, kendi siyasal ve yöntemsel yapılarına göre, dünyada ve Türkiye'de izlenen enerji siyaseti ve HES uygulamaları karşısındaki söylemlerini somutlaştırmak için köylü mücadelelerini işaret etmişler fakat yerellerdeki mücadeleleri güçlendirecek, mücadelelerin yerel üstü ölçeklere taşınmasını sağlayacak somut adımlar atmamışlardır. Ayrıca siyasal ve yöntemsel farklılıkları nedeniyle bu örgütler *soyut mekân* ölçeğinde kendi aralarında da biraradalık oluşturamamışlardır. Örneğin sol siyasal tavrı bilinen Tunceli (Dersim) yöresindeki Peri Suyu HES karşıtı mücadelesine yine kapitalizm eleştirisi yaparak HES karşıtı tutum alan Suyun Ticarileşmesine Hayır Platformu ve Patika Ekoloji Kolektifi destek verirken diğer çevre örgütleri/hareketleri bu mücadeleye uzak durmuş; proje ölçeğinde HES karşıtlığı yapan köylü hareketleriyle ilişki kurmuşlardır. Suyun ticarileştirilmesinin ardındaki yapısal koşullar ile kapitalizm arasında ilişki kurmaksızın HES karşıtı bir söylem ve tutum geliştiren çevre örgütlerinden bazıları da yeşil aklanma (greenwash) suçlaması ile karşılaşmıştır ("İklim Değişikliği...", 2011; "Yeni Nesil...", 20

Çizelge.4: HES Karşıtı Köylü Hareketleri ve Destek Veren *Soyut Mekân* Çevre Örgütleri/Hareketleri

HES Karşıtı Köylü Hareketleri	Destek Veren <i>Soyut Mekân</i> Ölçeğindeki Örgütler/Hareketler
Antalya Ahmetler Kanyonu HES Karşıtı Mücadele	Türkiye Tabiatını Koruma Derneği Türkiye Ormanlılar Derneği
Antalya Alakır HES Karşıtı Mücadele	Türkiye Tabiatını Koruma Derneği Türkiye Ormanlılar Derneği Doğa Derneği
Antalya-Saklıkent HES Karşıtı Mücadele	TEMA
Artvin HES (ve Maden) Karşıtı Mücadele	Türkiye Ormanlılar Derneği
Artvin-Yusufuli Sarıgöl HES Karşıtı Mücadele	ÇEKÜD (Çevre Kuruluşları Dayanışma Derneği)
Tortum HES Karşıtı Mücadele	TEMA Türkiye Su Meclisi
Kastamonu-Loç Vadisi HES Karşıtı Mücadele	Su Platformu Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği Doğa Derneği TEMA
Köyceğiz-Yuvarlakçay HES Karşıtı Mücadele	Türkiye Tabiatını Koruma Derneği TEMA Kırsal Çevre ve Ormanlık Sorunları Araştırma Derneği Doğal Hayatı Koruma Derneği
Tunceli (Dersim)-Peri Suyu HES Karşıtı Mücadele	Suyun Ticarileşmesine Hayır Platformu Patika Ekoloji Kolektifi

Sonuç olarak, *sanal mekân*, HES karşıtı köylü hareketlerinin *somut mekân*ın sınırlarını aşması, *soyut mekân* ölçeğindeki çevreci hareketlerle biraraya gelebilmesi için önemli araç ve fırsatlar sunmuştur. Fakat bu köylü hareketleri, Türkiye’de hâlâ gücünü koruyan mekâna ve yerel tarihine köklenmiş toplumsal ilişkilerin sınırlarını aşmamış, hemşerilik ilişkilerinin yeniden üretildiği bir süreç içinde doğa yıkımına neden olabilecek belirli bir projenin engellenmesi mücadelesine dönüşmüştür. Köylülerin, siyasal ve ekonomik sistemle HES’ler ve kendi yaşadıkları sorunlar arasında ilişki kurmaksızın HES projeleri özelinde mücadele etmeye çalışması, hareketlerin ömrünü de projelerin belirli aşamaları (kısmi hukuki kazanımlar gibi) ya da bazı örneklerde iptali ile sınırlandırmıştır. Ayrıca, kendi aralarında da siyasal ve yönetsel olarak farklılaşan *soyut mekân* ölçeğindeki çevre örgütlerinin köylülerin mücadelesine mesafeli bir tutum izlemeleri, *soyut* ve *somut mekân* çevreci hareketlerinin biraraya gelerek *akışlar uzamına* daha güçlü aktörler olarak dahil olmasını da engellemiştir.

4. SONUÇ

1970 sonrasının değişen ekonomi politik koşulları içinde dünya *akışlar uzamına* dönüşürken sermayenin yatay ve dikey genişleme olanakları da hiç olmadığı kadar artmıştır. Kapitalist birikim süreçleri ve doğa koruma arasındaki yapısal çelişkinin sonucu olarak doğa yıkımları ve dolayısıyla bunlara tepki olarak gelişen çevre korumacı toplumsal hareketler de yaygınlaşmıştır. Bu toplumsal hareketler, çevre sorunlarını algılama ve deneyimleme düzeylerine göre *soyut* veya *somut mekân* hareketleri olarak şekillenmektedir. Ancak *akışlar uzamının* hiyerarşik ve eşitsiz yapısı içinde siyasal ve ekonomik elitler örgütlüyken, çevreciler *her yerde* olmalarına karşın kendi aralarında örgütsüz bir yapı sergilemektedir. İşte bu *her yerdeki soyut* ve *somut mekân* ölçeğindeki çevre hareketlerinin biraradalığının ve güç birliği yapmalarının sağlanması açısından *sanal mekân* önemli olanaklar sunmaktadır.

21. yüzyılda bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile birlikte insanların iletişim ve etkileşim

kurma biçimleri de değişmiştir. Bu bağlamda ortaya çıkan ve yeni bir toplum yapısı olarak nitelendirilen *ağ toplumu*, bireylerin ekonomik, toplumsal, kültürel, siyasi ve de eğlence amacıyla biraraya gelmelerini sağlarken aynı zamanda belirli toplumsal olay ve sorunlar ile ilgili bilinçlenmelerini hatta bu olay ve sorunlar etrafında örgütlenmelerini de sağlamaktadır. Bu durum ise toplumsal hareketlere örgütlenme, katılım ve eylem tarzları bakımından yeni bir boyut kazandırmış ve sokak/kamusal alan ile ilişkilerinin de güçlenmesini sağlamıştır.

*Sanal mekân*la ilişkilenen diğer toplumsal hareketler gibi yerel çevreci hareketler de *akışlar alanına* dahil olarak talep ve itirazlarını yerel üstü ölçeklere taşıma, diğer çevreci örgüt ve hareketlerle biraraya gelerek güçlerini büyütmeye olanağı elde etmişlerdir. *Akışlar uzamının düğüm noktalarında* yer alan *somut mekân* hareketleri olarak köylü hareketleri ise kendi yerellerine sıkışmışlık koşullarından kurtulma imkânı kazanmıştır.

Türkiye’de sermayenin maden ve enerji sektöründe yoğunlaşmasıyla artan doğa yıkımının sonuçlarından biri olarak 1990’larda madenlere karşı başlayan köylü hareketlerine 2000’lerde derelerini ve yaşam alanlarını HES’lere karşı korumak isteyen köylü hareketleri eklenmiştir. *Somut mekân* hareketi olarak ortaya çıkan köylü hareketleri, köyle doğrudan ya da dolaylı biçimde ilişkili kentli kitlelerin sürece katılmasıyla mücadelelerini *sanal mekân*lara da taşımış, web sayfaları veya sosyal ağlar üzerinden hareketin kitleselleşmesini sağlayarak etkin bir mücadele sürdürmeye çalışmışlardır.

Bu çalışmada, özellikle 2000’li yıllardan sonra suyun metalaştırılmasına yol açan siyasa ve uygulamalara karşı gelişen köylü hareketlerinden mücadelelerini *sanal mekâna* taşıyan hareketler ele alınmıştır. Bu kapsamda “**Köylülüğün kendi yereline (somut mekâna) köklenmiş özgül yapısı, sanal mekânda köylü hareketlerinin gücünü ve etki alanını genişletme olanaklarını sınırlar mı?**” sorusuna cevap,

bu köyler ve mücadelelerine öncülük eden platformların mücadelelerini taşıdıkları sanal ortamları tarayarak elde edilen bulgular üzerinden aranmıştır.

Sanal mekâna yansıyan HES karşıtı köylü hareketlerinin en temel özelliği somut proje odaklı olmalarıdır. Sanal ortamda yapılan taramalar neticesinde Türkiye’deki köylü hareketlerinin *sanal mekânda*ki örgütlenme biçimleri açısından temel özelliklerine bakıldığında örgütlülüğün kendiliğindenlikten ziyade kentli aktörler aracılığı ile sağlandığı görülmektedir. Birçoğunun ardında ise dernekler ya da esnek örgütlü yapılar olan platformlar vardır. Dernek veya platformlar gibi örgütlü yapıların varlığının, köylü hareketlerinin *sanal* ve *somut mekânda*ki mücadeleleri üzerinde güçlendirici bir etki yaratması beklenen bir durumdur. Fakat Türkiye’de bu etki çok sınırlı olmuş, mücadeleler proje ölçeğini aşamadığı gibi süreklilik de kazanamamıştır. Bunun başlıca nedenlerinden bazıları şunlardır: Çevre koruma talepli pek çok örgüt/hareket gibi köylü hareketleri de, söz konusu çevre sorunlarını üreten iktisadi sistem eleştirisi üzerinden bir muhalefet anlayışına ya da sınıfsal tutuma sahip değildir. İkinci bir neden ise, köylü hareketlerinin dayandığı örgütlerden özellikle köy veya yöre derneklerinin *sanal mekânda*ki varlıklarını bu mücadeleye pek de kanalize etmemeleridir. Bu anlamda mücadeleye öncülük eden platformların daha aktif bir rol oynadığını söylemek mümkündür. Bu platformların kurucularının çoğunlukla kırdan kente göç etmiş bireylerden oluşması, mücadeleyi *sanal* ve *somut mekânda* genişletme olanağı sunmuştur fakat hemşerilik ilişkilerinin sınırlayıcı etkilerini dışarıda bırakamamıştır. Köylü hareketlerinin proje odaklı olmasının yanı sıra bu platformların esnek bir yapıya sahip olması nedeniyle mücadelelerin uzun ömürlü olması sağlanamamıştır. Ayrıca, Türkiye’deki *soyut mekân* ölçeğindeki önemli çevre örgütlerinin köylü hareketlerine olan mesafeli tutumları, *soyut* ve *somut mekân* hareketlerinin

biraradallığının sağlanmasının önündeki en önemli engellerden biri olmuştur.

Türkiye’de mücadelelerini *sanal mekân*ları da kullanarak sürdüren HES karşıtı köylü hareketleri, *sanal mekân*ın merkezsiz ve katılıma açık olmasının bir kitle aktivizmini organize etmeyi olanaklı kılma potansiyeline karşın, mücadelelerini görece olarak genişletmişler de yerele sıkışmışlık durumunu aşamamışlardır. Nitekim bu hareketler çerçevesinde kurulan sosyal ağların üye ve takipçilerinin profili açısından bir yerleşme söz konusudur. Oysaki yukarıda da belirtildiği gibi *somut mekâna* dayalı olan köylü hareketlerinin mücadelelerini yerel üstü ölçeğe taşıması açısından *sanal mekân* son derece önemli bir araçtır.

Sanal mekân, yalnızca Türkiye’deki değil dünyadaki bütün çevre koruma talepli yerel hareketleri biraraya getirecek olanaklar sunan bir zemin, ilişkiler ve *akışlar* sistemidir. Ancak *sanal mekân*ın sunduğu bu olanaklar, yerel hareketlerin ele aldıkları sorunları kavrama ve mücadele stratejilerinden bağımsız değildir. *Her yerde* aynı iktisadi sistem işliyorken *her yerdeki* benzer sorunları farklı nedenlerle açıklamayı sürdüren yerel hareketler, *sanal mekân*ın bütün olanaklarını kullansalar bile kalıcı biraradallıklar kurmayı başaramazlar. Bunun öteki anlamı ise şudur; zaman zaman birbirlerine temas etseler de kendi başlarına mücadele eden yerel hareketler, *akışlar* alammının eşitsiz ve hiyerarşik yapısı içinde güçlü bir örgütlenmeye sahip olan siyasal egemenler ve sermaye sahipleri karşısındaki eşitsiz konumlarını değiştiremezler.

KAYNAKÇA

1. ADAKLI, G. (2010). “Neoliberalizm ve Medya: Dünya ve Türkiye’de Medya Endüstrisinin Dönüşümü”, *Mülkiye*, 34(269): 67-83.
2. AKSU, C. (2016). “Derelerin Özgürlüğünden Yaşamın Özgürleştirilmesine: HES Karşıtı Kitle Hareketlerinin Politik Ufku Üzerine Bir Deneme”, ss. 395-419, (Ed.) AKSU, C. vd., *Sudan Sebepler Türkiye’de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*, İletişim Yayınları, İstanbul.
3. AKSU, C. vd. (2016). *Sudan Sebepler Türkiye’de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*, İletişim Yayınları, İstanbul.
4. AYDIN, Zülküf, 2010, “Neo-Liberal Transformation of Turkish Agriculture”, *Journal of Agrarian Change*, 10 (2): 149–187.
5. BAYKAN, B. G. (2013). “Türkiye’nin Çevrecileri Kimler?”, *Perspectives*, (4): 8-11.
6. BERNSTEIN, Henry. (1981). “Concepts for the Analysis of Contemporary Peasantries”, s. 3-24, (Ed.) GALLI, R. E., *The Political Economy of Rural Development: Peasant, International Capitaland the State*, State University of New York, New York.
7. BURY, J. (2008). “Transnational Corporations and Livelihood Transformations in the Peruvian Andes: An Actor-Oriented Political Ecology”, *Human Organization*, 67(3): 307-321.
8. CALHOUN, C. (2013). “Occupy Wall Street in Perspective”, *The British Journal of Sociology*, 64(1): 26-38.
9. CASTELLS, M. (2005). *Ağ Toplumunun Yükselişi (Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür Birinci Cilt)*, (Çev.) KILIÇ, E., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
10. CASTELLS, M. (2013a). *İsyan ve Umut Ağları: İnternet Çağında Toplumsal Hareketler*, (Çev.) KILIÇ, E., Koç Üniversitesi Yayını, İstanbul.
11. CASTELLS, M. (2013b). *Kimliğin Gücü (Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür İkinci Cilt)*, (Çev.)

- KILIÇ, E., İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
12. CLEAVER, H. (1998). "The Zapatista Effect: The Internet and the Rise of An Alternative Political Fabric", *Journal of International Affairs*, (51): 621-632.
13. ÇELİK, B. (2013). "Kim ve Ne Yerine Nasıl: Gezi Direnişi, Sokaklar ve Sosyal Medya", *Birikim*, (291/292): 121-123.
14. DOBSON, A. (2007). *Green Political Thought*, Routledge, New York.
15. DURU, B. (1995). Çevre Bilincinin Gelişim Sürecinde Türkiye'de Gönüllü Çevre Kuruluşları, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
16. ERENSÜ, S. (2016). "Ölçüyü Doğru Koymanın Hukuku: Avukat Yakup Okumuşoğlu ile Söyleşi", s. 433-450, (Ed.) AKSU, C. vd., *Sudan Sebepler Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*, İletişim Yayınları, İstanbul.
17. FLEURY, L. C., ALMEDIA, J. (2013). "The Construction of the Bela Monte Hydroelectric Power Plant: Environmental Conflict and Development Dilemma", *Ambiente&Sociedade*, 16(4): 141-156.
18. HALVORSEN, S. (2012). "Beyond the Network? Occupy London and the Global Movement", *Social Movement Studies: Journal of Social, Cultural and Political Protest*, 11(3-4): 427-433.
19. HAMSİCİ, M.(2011). *Dereler İsyanda*, NotaBene Yayınları, Ankara.
20. HOBBSAWM, E.(2007). *Kısa 20. Yüzyıl 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*, (Çev.) ALOGAN, Y., Everest Yayınları, İstanbul.
21. "İklim Değişikliği Çalıştayı mı Yeşil Badana Faaliyeti mi?", (2011, 18 Şubat), <https://yesilgazete.org/blog/2011/02/18/iklim-degisikligi-calistayi-mi-yesil-badana-faaliyeti-mi/>, Erişim Tarihi: 17.11.2017.
22. KAHN, R., KELLNER, D. (2004). "New Media and Internet Activism: From the 'Battle of Seattle' to Blogging", *New Media and Society*, 6 (1): 87-95.
23. KARTAL, F. (2006). "Suyun Metalaşması, Suya Erişim Hakkı ve Sosyal Adalet", *Su Politikaları Kongresi*, TMMOB İnşaat Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, s. 478-485.
24. KOCAGÖZ, U. (2016). "HES Belgeselleri ve Toplumsal Hareket Belgeselciliği: Bir Belgeselci Figürünü Araştırma Denemesi", s. 375-393, (Ed.) AKSU, C. vd., *Sudan Sebepler Türkiye'de Neoliberal Su-Enerji Politikaları ve Direnişler*, İletişim Yayınları, İstanbul.
25. LEFEBVRE, H. (2014). *Mekânın Üretimi*, (Çev.) ERGÜDEN, I., Sel Yayıncılık, İstanbul.
26. "Mapping Environmental Justice", (2017), <http://ejolt.org/>, Erişim Tarihi: 17.11.2017.
27. MARTINEZ-ALIER, J. (2002). *The Environmentalism of the Poor A Study of Ecological Conflicts and Valuation*, Edward Elgar Publishing, Camberly.
28. MERRIFIELD, A. (2015). *Karşılaşma Siyaseti*, (Çev.) TORLAK, S., Tekin Yayınevi, İstanbul.
29. OBI, C. (1999). "Globalization and Environmental Conflict in Africa", *African Journal of Political Science*, 4(1): 40-62.
30. PEPPER, D. (1984). *The Roots of Modern Environmentalism*, RoutledgeKegan& Paul, London.
31. ROUTLEDGE, P. (2003). "Voices of the Dammed: Discursive Resistance Amidst Erasure in the Narmada Valley, India", *Political Geography*, 22(3): 243-270.

32. SHIRKY, C. (2008). *Here Comes Everybody: The Power of Organizing Without Organizations*, The Penguin Press, London.
33. SMITH, N. (2010). *Uneven Development Nature, Capital and the Production of Space*, Verso, London.
34. SÖNMEZ, M. (2010). *Medya, Kültür, Para ve İstanbul İktidarı*, Yordam Yayıncılık, İstanbul.
35. ŞEN, F. (2012). “Toplumsal Hareketler ve Medya: ‘Wall Street İşgali’nin Medyada Temsili”, *Global Media Journal*, (4): 138-167.
36. ŞEN, A. F., ŞEN, F. (2016). “Online Environmental Activism in Turkey: The Case Study of ‘The Right to Water’”, *Global Bioethics*, 27(1): 1-21.
37. ŞENGÜL, M. (2017). “Türkiye’de ‘Sermaye Kapanı’ndaki Köylülerin HES Karşıtı Mücadelesi: Köylülerin Korumaya Çalıştığı Doğa mı?”, *İdeal Kent*, 8(21): 57-90.
38. URKIDI, L. (2010). “A Glocal Environmental Movement Against Gold Mining: Pascua-Lama in Chile”, *Ecological Economics*, (70): 219-227.
39. WALTER, R., MARTIN, P. (2016), “Trade in ‘Dirty Air’: Carbon Crime and the Politics of Pollution”, (Ed.) SPAPENS, T. vd., *Environmental Crime and Its Victims: Perspectives within Green Criminology*, Routledge, New York.
40. WEEBER, S. (2016). “Nodes of Resistance to Green Grabbing: A Political Ecology”, *Environmental and Social Psychology*, 1(2): 116-129.
41. YENAL, N. Z. (2001). “Türkiye’de Tarım ve Gıda Üretiminin Yeniden Yapılanması ve Uluslararasılaşması”, *Toplum ve Bilim*, (88): 32-54.
42. “Yeni Nesil Truva Atları ve Fon Döngüsü”, (2014, 25 Haziran), <http://patikaekoloji.org/yeni-nesil-truva-atlari-ve-fon-dongusu/>, Erişim Tarihi: 17.11.2017.
43. YILDIZ, M., PARLAK, Z. G.(2008) *İnternetteki Köyler*, Turhan Kitabevi, Ankara.
44. YILMAZ, G. (2009). *Suyun Metalaşması: Kıtılığın Nedeni Kıtılığa Çare Olabilir mi?*, Sosyal Araştırmalar Vakfı Yayını, İstanbul.
45. YILMAZ, G., YILMAZ, S.(2011). “Yenilenebilir Enerji vs. Yenilenemeyen Doğa: Karbon Ticareti”, *Praksis*, (25): 117-137.

Ek.1:Çizelge.2: HES Karşıtı Köylü Mücadelelerin Ardındaki Örgütlü Yapılar ve *Sanal Mekândaki* Aktiviteleri

HES Karşıtı Köylü Hareketleri	Mücadeleye Öncülük Eden Örgüt ve Platformlar	<i>Sanal Mekânda</i> Aktif Olup Olmadığı (Köylü Hareketi Sırasında)	HES Karşıtı Mücadeleye Katılan Köy ve Yöre Dernekleri	<i>Sanal Mekândaki</i> Varlığı ve Mücadele ile İlişkisi (Köylü Hareketi Sırasında)
Antalya Ahmetler Kanyonu HES Karşıtı Mücadele	<i>Ahmetler Köyü Kültür ve Dayanışma Derneği</i>	Aktif değil fakat ahmetler.net üzerinden mücadeleyi yürütmüştür.	Ahmetler Köyü Kültür ve Dayanışma Derneği	Aktif değil.
Antalya Alakır HES Karşıtı Mücadele	<i>Alakır Nehri Kardeşliği Platformu</i>	Aktif (web s., Twitter) Mücadeleye yer verilmiştir.	Karacaören Doğa Kültür Turizm Tanıtma ve Dayanışma Derneği	Aktif değil.
			Antalya Dostları Derneği	Aktif değil.
Antalya-Saklıkent HES Karşıtı Mücadele	<i>Fethiye Saklıkent Koruma Platformu</i>	Aktif (blogspot ve Facebook) Mücadeleye yer verilmiştir.	Fethiye Çevre Platformu	Aktif değil.
Artvin-Arhavi HES Karşıtı Mücadele	<i>Arhavi Doğa Koruma Platformu</i>	Aktif (Facebook, Twitter) Mücadeleye yer verilmiştir.	İstanbul Arhaviiler Derneği	Aktif (web s.). Mücadeleye yer verilmiştir.
Artvin-Murgul HES Karşıtı Mücadele	<i>Murgul Dereleleri Koruma Platformu</i>	Aktif (Facebook) Mücadeleye sınırlı biçimde yer verilmiştir.	Oruçlu Köyü Gençlik Derneği	Aktif (web s.) Mücadeleye yer verilmemiştir.
			Sarıbudak Köyü Kalkındırma ve Güzelleştirme (Melolular) Derneği	Aktif değil.
Artvin-Yusufeli/Altıparmak Köyü HES Karşıtı Mücadele	<i>Altıparmak Köyü Doğayı ve Kültür Varlıklarını Koruma Derneği</i>	Aktif (Facebook) Mücadeleye çok sınırlı biçimde yer verilmiştir.	Artvin Çevre Platformu	Aktif (Facebook) Mücadeleye yer verilmiştir.
Artvin-Yusufeli Sarıgöl HES Karşıtı Mücadele	<i>Artvin Yusufeli Sarıgöl Dereleleri HES Karşıtı Platformu</i>	Aktif (Facebook, Twitter) Mücadeleye yer verilmiştir.	Altıparmak Köyü Doğayı ve Kültür Varlıklarını Koruma Derneği	Aktif (Facebook) Mücadeleye çok sınırlı biçimde yer verilmiştir.
Erzincan-Kemah HES Karşıtı Mücadele	<i>Erzincan-Kemah HES'lere Karşı Deliçay Platformu</i>	Aktif (Facebook) Mücadeleye yer verilmiştir.	Maksutuşağı Köyü Kültür Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği	Aktif değil.
Kastamonu-Loç Vadisi HES Karşıtı	<i>Loç Vadisi Koruma Platformu</i>	Aktif (Facebook) Mücadeleye yer	Bartın Kozcağız ve Çevre Köyleri Sosyal Yardımlaşma	Aktif (web s., Facebook) Mücadeleye yer

HES Karşıtı Köylü Hareketleri	Mücadeleye Öncülük Eden Örgüt ve Platformlar	<i>Sanal Mekânda Aktif Olup Olmadığı (Köylü Hareketi Sırasında)</i>	HES Karşıtı Mücadeleye Katılan Köy ve Yöre Dernekleri	<i>Sanal Mekândaki Varlığı ve Mücadele ile İlişkisi (Köylü Hareketi Sırasında)</i>
Mücadele		verilmiştir.	Dayanışma Kültür Eğitim Spor Sanat ve Kalkındırma Derneği	verilmemiştir.
			Kastamonulular Dayanışma Derneği	Aktif (web s., Facebook) Mücadeleye yer verilmemiştir.
			Cimil Köylere Kültür ve Yardımlaşma Derneği (Rize)	Aktif (web s.) Mücadeleye yer verilmemiştir.
Köyceğiz-Yuvarlakçay HES Karşıtı Mücadele	<i>Yuvarlakçay'ı Koruma Platformu</i>	Aktif (web s.) Mücadeleye yer verilmiştir.	Dalyan Turizm, Kültür ve Çevre Koruma Derneği	Aktif (web s.) ve Mücadeleye yer verilmiştir.
Mersin-Boğazpınar Köyü HES Karşıtı Mücadele	<i>Boğazpınar Köyü HES Karşıtı Platform</i>	Aktif (Facebook, Twitter) Mücadeleye yer verilmiştir.	Sarıkeçililer Yaşatma ve Dayanışma Derneği	Aktif değil.
Rize-Fındıklı HES Karşıtı Mücadele	<i>Fındıklı Dereleri Koruma Platformu</i>	Aktif (web s., Facebook) Mücadeleye yer verilmiştir.	Ankara Rizeliler Derneği	Aktif (Facebook) Mücadeleye yer verilmemiştir.
			Ankara Fındıklı Kültür Turizm ve Dayanışma Derneği	Aktif (web s.) 2017'de açılmış.
Tokat-Çekerek HES Karşıtı Mücadele	<i>Çekerek Irmağı Özgür Akacak Platformu</i>	Aktif (Facebook, Twitter, Instagram) Mücadeleye yer verilmiştir.	Çekerek-Aydıncık-Zile İlçe Köylere Kültür Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği	Aktif (Facebook) Twitter) Mücadeleye çok sınırlı biçimde yer verilmiştir.
			Tokat Erbaa Keçeci Köyü Sosyal Yardımlaşma Dayanışma ve Kültür Derneği	Aktif değil.
			Yozgat Çekerek Gönülyurdu Köyü Derneği	Aktif (web s., Facebook) Mücadeleye yer verilmemiştir.
			Sarıköy Derneği	Aktif (web s.) Mücadeleye yer verilmemiştir.
			Tokat Zile Güblüce Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği	Aktif (web s.) Mücadeleye yer verilmemiştir.
			Tokat Zile Akkılıç Köyü Derneği	Aktif (Facebook) Mücadeleye yer verilmemiştir.

HES Karşıtı Köylü Hareketleri	Mücadeleye Öncülük Eden Örgüt ve Platformlar	Sanal Mekânda Aktif Olup Olmadığı (Köylü Hareketi Sırasında)	HES Karşıtı Mücadeleye Katılan Köy ve Yöre Dernekleri	Sanal Mekândaki Varlığı ve Mücadele ile İlişkisi (Köylü Hareketi Sırasında)
			Yozgat Çekerek Kamışcık Köyü Derneği	Aktif (Facebook) Mücadeleye yer verilmemiştir.
Tokat-Tozanalı HES Karşıtı Mücadele	<i>Yeşilirmak Tozanalı Deresi HES'lerle Mücadele Platformu</i>	Aktif (Facebook) Mücadeleye yer verilmiştir.	Çat Köyü Yardımlaşma ve Kalkındırma Derneği	Aktif değil.
			Çat Köyü Yardımlaşma ve Kalkındırma Derneği	Aktif değil.
			Çilehane Kültür ve Dayanışma Derneği	Aktif (Facebook) Mücadeleye yer verilmemiştir.
			Tokat Dutedibi Köyü Derneği	Aktif (web s., Facebook) Mücadeleye yer verilmemiştir.
			Tokat Reşadiye İsmailiye Köyü Derneği	Aktif değil.
			Tokat Reşadiye Kuzgölcük Köyü Kültür ve Dayanışma Derneği	Aktif (web s.) Mücadeleye yer verilmemiştir.
Tokat Yapalak Köyü HES Karşıtı Mücadele	<i>Yapalak Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği</i>	Aktif (Facebook) Mücadeleye yer verilmiştir.	Yapalak Köyü Sosyal Yardımlaşma Dayanışma ve Kültür Derneği	Aktif (Facebook) Mücadeleye yer verilmiştir.
			Tokat-Zile Narlıkişla Köyü Sosyal Yardımlaşma Dayanışma ve Kültür Derneği	Aktif değil.
Sinop-Ayancık HES Karşıtı Mücadele	<i>Ayancık Çevre Koruma Derneği</i>	Aktif (Facebook) Mücadeleye yer verilmiştir.	Sinop Ayancık Kaldırarak Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği	Aktif (Facebook) Mücadeleye yer verilmemiştir.
Tortum HES Karşıtı Mücadele	Serdarlı Bağbaşı Pehlivanlı Doğa ve Yaşam Derneği	Aktif değil. "Tortum/Dikmen Köyüne (HES)in Yapılmamasını İsteyenler" adıyla bir Facebook sayfası var.		
Trabzon-Solaklı HES Karşıtı Mücadele	<i>Solaklı Vadisi Platformu</i>	Aktif (Facebook, blogspot) Mücadeleye yer verilmiştir.	Solaklı Vadisi ve Ekolojik Yaşamı Koruma Derneği	Aktif (blogspot) Mücadeleye yer verilmiştir.
			Of-Çataldere Köyü Kültür ve Yardımlaşma Derneği	Aktif (Facebook) Mücadeleye yer verilmemiştir.
			Of-Uğurlu Kültür ve Yardımlaşma Derneği	Aktif (web s., Facebook) Mücadeleye yer verilmemiştir.
			Of-Hayrat Kültür ve	Aktif (web s.,

HES Karşıtı Köylü Hareketleri	Mücadeleye Öncülük Eden Örgüt ve Platformlar	<i>Sanal Mekânda</i> Aktif Olup Olmadığı (Köylü Hareketi Sırasında)	HES Karşıtı Mücadeleye Katılan Köy ve Yöre Dernekleri	<i>Sanal Mekândaki</i> Varlığı ve Mücadele ile İlişkisi (Köylü Hareketi Sırasında)
			Yardımlaşma Derneği	Facebook) Mücadeleye yer verilmemiştir.
			Köknar Köyü Derneği	Aktif (web s.) Mücadeleye yer verilmemiştir.
Tunceli-Peri Suyu HES Karşıtı Mücadele	<i>Peri Suyu Özgür Akacak Platformu</i>	Aktif (Facebook) Mücadeleye yer verilmiştir.	(Bingöl) Sabırtaş Köyü Derneği	Aktif (web s.) Mücadeleye yer verilmemiştir.
			(Bingöl) Derinçay (Halifan) Köyü Derneği	Aktif (web s.) Mücadeleye yer verilmemiştir.

Ek.2:

Çizelge.3: Youtube ve Vimeo Ortamındaki HES Konulu Belgesel ve Videolar

Video ve Belgeseller	Açıklama
Anadolu'nun İsyanı	2011, kolektif eser
Akıntıya Karşı	2012, yön. Volkan Işıl, Özlem Işıl, Umut Kocagöz, Ezgi Akyol
Antalya-Ahmetler Köyü HES Mücadelesi	Bir grup öğrenci ve belgesel film yapımcısı tarafından yapılmıştır.
Artvin-Yusufeli Baraj Belgeseli	2013, yön. Can Bektaş
Çoruh'un Çıgırlıkları-Baraja Akan Yol(suzluk)lar Belgeseli	Yeşil Artvin Derneği'nin katkısıyla oluşturulmuştur.
Fındıklı Halkının Kültür ve HES Mücadelesi	Haz. Hilmi Hacaloğlu, Gökhan Aras
Sudaki Suretler	2011, yön. Erkan Tülek
Hewsel HES Direnişi	BDP Gençlik Meclisi tarafından çekilerek paylaşılmıştır.
Diren Karadeniz	2012, Apolas Lermi, Murat Çorak (Pek çok sanatçı tarafından seslendirilmiştir.)
Gerze'de Halkın HES Direnişi Vermeyoz!	Yerel bir medya kuruluşu tarafından çekilmiştir. Sanatçı ve habercilerin desteğiyle oluşturulmuş bir belgesel videosudur.
Vadime Dokunmayın (RİZE-İkizdere)	www.vadimedokunmayın.com sitesinin katkılarıyla yapılmıştır.
Bir de bizden Dinleyin: HES'in Hikayesini!	Devrimci Karadeniz isimli bir yerel yayın kuruluşu tarafından çekilmiştir.
Bir Avuç Cesur İnsan	2011, yön. Rüya Arzu Köksal
Vatandaş Mustafa	2007, yön. Remzi Kazmaz.
HES'lere Karşı Ses Ver!	Marsis grubunun solisti Korhan Özyıldız tarafından çekilmiştir.
Bir Avuç Cesur İnsan	2011, yön. Rüya Arzu Köksal
Öyle Bir Gün Gördük	2011, yön. Davut Kanmaz ve Volkan Yosunlu
Kanımızı Veririz Suyumuzu Vermeyiz	2010, yön. Cihat Bilen
İşte Böyle	2012, yön. Özlem Sarıyıldız ve Osman Şişman
Vadi	2013, yön. Nedim Hazar
Suyun Gözü	2013, yön. Berkay Kuzu
Kamilet	2014, yön. İlkay Nişancı